VAKTIJDSCHRIFT HUMANISTISCH RAADSWERK

PRAKTISCHE Humanistiek

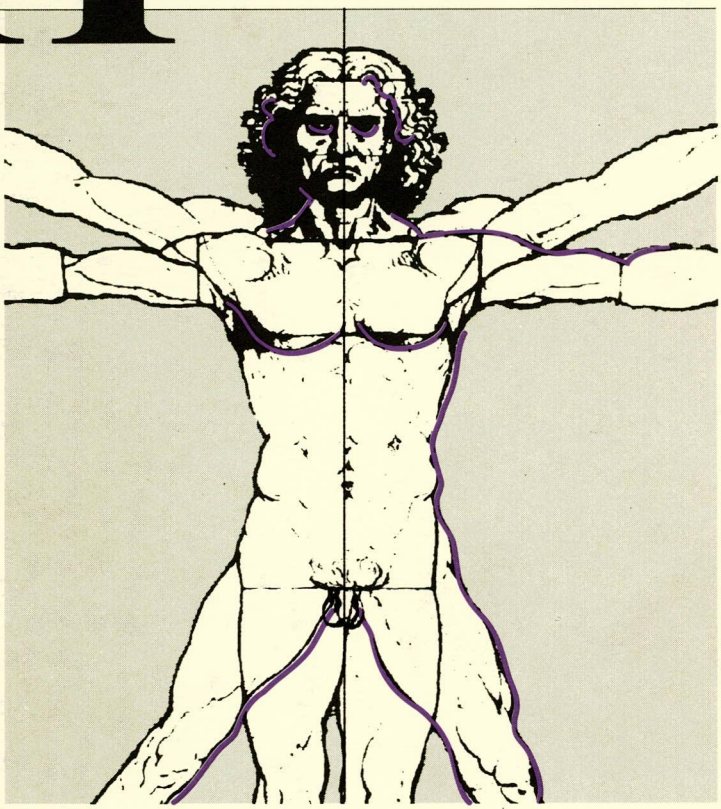

- **DOSSIERARTIKEL**
  Professionalisering van humanistisch raadswerk in deze tijd
- **Huwelijksceremonie**
- **NIEUWSBRIEF**

NR. 2 DECEMBER 1991

Het tijdschrift *Praktische Humanistiek* biedt naast de nieuwsbrief voor geestelijk werk, publikaties van onderzoek, beschouwingen en praktijkverhalen op het brede terrein van het geestelijk werk.

***Praktische Humanistiek* is daarom interessant voor een brede kring van geestelijk verzorgers.**

PRAKTISCHE HUMANISTIEK
Postbus 367
3850 AJ Ermelo
Tel. 03417-61440
Giro 6240747

Colofon

Praktische Humanistiek is een uitgave van de Stichting Publicaties Praktische Humanistiek. Bestuursvoorzitter is Prof. H. Kunneman, hoogleraar theorie en praktijk van het geestelijk werk, in het bijzonder praktische humanistiek aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. *Praktische Humanistiek* richt zich tot allen die professioneel bij het humanistisch geestelijk werk betrokken zijn. Het redactionele beleid is gericht op de verdere verdieping, ontwikkeling en professionalisering van het humanistisch geestelijk werk.

REDACTIE
Dr. Rob Buitenweg (UvH/voorzitter red.), Drs. Ko Burger (raadsman/secr. red.), Ellis Blom (raadsvrouw bij Justitie), Drs. Frank Brinkhuis (UvH), Joop Flokstra (raadsman bij Defensie).

REDACTIE EN ADMINISTRATIE
Postbus 367
3850 AJ Ermelo
Tel. 03417-61440

VERSCHIJNING
4 keer per jaar. Abonnementen lopen van september tot september

ABONNEMENTEN
Men abonneert zich door de gekozen abonnementsprijs over te maken op giro 6240747 of banknummer 59.85.80.700 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Ermelo.
Als u een nota wenst te ontvangen, schrijft u naar de administratie en wacht met betalen.
Gewoon abonnement *f* 50,– (los nummer *f* 14,25).
Steunabonnement *f* 75,–. UvH/HOI-studenten *f* 35,–. Instellingstarief *f* 72,50.
Voor België: gewoon abonnement Bfr 1000. Steunabonnement Bfr 1500, overmaken op ASLK nummer 001-1779116-18 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Brand Whitloklaan 50, 1200 Brussel.

TEKSTBIJDRAGEN
Ieder die zich professioneel met humanistisch raadswerk bezig houdt, wordt uitgenodigd beschouwende artikelen of ervaringsverhalen aan te leveren. U kunt hiertoe contact opnemen met de redactie.

AUTEURSRECHTEN
Het copyright van de artikelen berust bij de auteurs. Zonder schriftelijke toestemming mogen deze teksten niet vermenigvuldigd en openbaar gemaakt worden.
Informatie uit de Nieuwsbrief mag met bronvermelding worden overgenomen.

Zetwerk: Athmer/SKP, Utrecht
Druk: Docom, Utrecht

ISSN 0926-5228
NUGI 612/636

Inhoud

PRAKTISCHE Humanistiek
VAKTIJDSCHRIFT HUMANISTISCH RAADSWERK

4 Redactioneel

6 DOSSIER ARTIKEL
Professionalisering van humanistisch raadswerk in deze tijd
Douwe van Houten

12 Wetenschap 'à L'Humanisme'
Albert Nieuwland

17 Huwelijksceremonie

19 Zorgvraag, Zorgdoel
Sonja 't Hart-Hartog

22 Nieuwsbrief

30 Recensies

37 Boeken en tijdschriften

40 Berichten en adressen

45 Personalia

46 Agenda

Redactioneel

Grondslag en omslag

In 1978 verscheen het boek *Grondslagen van Humanisme* van Jaap van Praag. Van Praag was gedurende vele jaren voorzitter van het Humanistisch Verbond. Maar daarnaast was hij bijzonder hoogleraar in de humanistiek aan de Rijksuniversiteit te Leiden en docent aan het Humanistisch Opleidingsinstituut te Utrecht. In die functies heeft hij zich ingezet voor een theoretische onderbouwing van het humanistisch geestelijk werk.
Het blijkt in dit werk te gaan om een zinvol en menswaardig bestaan van mensen. In die zin staat de mens centraal. Maar hier manifesteert zich de ambivalentie van het humanisme. De mens is de maat van de dingen, dat wil zeggen dat we de werkelijkheid met een menselijke bril bezien en dat een menswaardig bestaan maatstaf is voor het handelen van mensen en voor de inrichting van een samenleving. Tegelijkertijd is die mens onderworpen aan de krachten van de kosmos, die de mens haar maten voorhoudt. Die ambivalentie wordt treffend uitgedrukt in Leonardo da Vinci's 'Afmetingen van de menselijke gestalte', welke afbeelding voorkomt op het omslag van het boek van Jaap van Praag en het omslag van de eerste jaargang van *Praktische Humanistiek*. Geleerden van de Renaissance trachtten een klassiek schoonheidsideaal in de bouwkunst in natuurlijke getalsverhoudingen uit te drukken. Men vond in de natuur steeds dezelfde verhoudingen: Als je kristallen of zaaddozen uittekent, bladen van planten op een rijtje legt, vind je verhoudingen die in de buurt liggen van het ideaal, de 'gulden snede', de verhouding 1 staat tot 1,6, of – in hele getallen – 5 staat tot 8. Leonardo da Vinci trachtte na te gaan op welke wijze de mens – die voor hem afdoende werd afgebeeld met een man – in deze geometrische verhoudingen paste.
De ontwerper van het omslag van *Praktische Humanistiek* heeft op basis van de tekening van da Vinci een eigen tekening gemaakt. In de oorspronkelijke tekening van Leonardo da Vinci staat de mens in een cirkel en een vierkant. In

de tekening op het omslag is de mens afgebeeld zonder handen en voeten en zijn de cirkel en het vierkant die de mens moeten omvatten, nog wel aanwezig, maar op een eigen wijze. Daarmee is geprobeerd op kenmerkende wijze onze hedendaagse cultuur te schetsen: de verbrokkeling en de breuk die nieuwe kansen geeft, maar ook de verscheurdheid en halfheid die doet verlangen naar verbondenheid en eenheid.
Voor het humanistisch geestelijk werk is het een uitdaging om ook in deze tijd mensen handreikingen te doen voor een zinvol bestaan. Daarbij kunnen we ons baseren op de verworvenheden uit het verleden, waarin Jaap van Praag een theoretische verwoording heeft gegeven van het werk en waarin de vele humanistisch geestelijk werkers aan hun gerichtheid op een menswaardig bestaan praktisch gestalte hebben gegeven. Om die verbondenheid met het verleden aan te geven is het omslag van de eerste jaargang van *Praktische Humanistiek* geïnspireerd op het omslag van *Grondslagen van Humanisme*. Maar het zal nodig zijn om op de fundamenten die door Jaap van Praag en vele anderen zijn gelegd, verder te bouwen aan de theoretische en maatschappelijke ontwikkeling van het humanistisch geestelijk werk.
Dit tijdschrift wil – zoals we in het eerste nummer berichtten – daaraan een bijdrage leveren.

Namens de redactie,

Rob Buitenweg / Ko Burger

Professionalisering van humanistisch raadswerk in deze tijd

Douwe van Houten

Prof.dr. Douwe van Houten is hoogleraar sociaal beleid, planning en organisatie in het bijzonder op het gebied van het geestelijk werk, aan de Universiteit voor Humanistiek.
Onderstaand artikel is gebaseerd op een inleiding gehouden tijdens de Summer School On Moral Counseling, in Brussel in augustus 1990. Ko Burger verzorgde de bewerkte vertaling.

Inleiding

De oprichting van de Universiteit voor Humanistiek in 1989, kan worden gezien als een laatste stap van een geleidelijk proces van professionalisering van humanistisch raadswerk in Nederland. Een dergelijke professionalisering is als zodanig geen vanzelfsprekende aangelegenheid. Het kan ook verhelderend zijn zo'n ontwikkeling te analyseren als een probleem. Daarbij kunnen de volgende vragen worden gesteld:

a. In hoeverre is professionalisering van humanistisch raadswerk *mogelijk*; waarop is een dergelijke professionalisering gebaseerd en wat kan ervan verwacht worden?
b. In hoeverre is professionalisering van humanistisch raadswerk *wenselijk* en met welke onbedoelde bij-effecten moet rekening worden gehouden?

c. In hoeverre past verdergaande professionalisering in het huidige tijdsbestek, gelet op discussies over grenzen van zorg en verzorgingsstaat, afhankelijkheidsrelaties binnen hulpverlening, postmodernisme en dergelijke?

In deze bijdrage wordt met name de derde lijn gevolgd, waarbij professionalisering niet als een op zichzelf staand verschijnsel wordt beschouwd. De maatschappelijke omgeving waarbinnen professionalisering van humanistisch raadswerk zich voltrekt, is van groot belang om de achtergronden, mogelijkheden en beperkingen ervan te kunnen begrijpen. Daarbij is het goed voor ogen te houden dat noch wat betreft de aanduiding humanistisch raadswerk, noch wat betreft de typering van professionalisering, kan worden uitgegaan van eenduidige betekenissen. Men begrijpt dus dat men dubbel op zijn hoede moet zijn als gesproken wordt over professionalisering van humanistisch raadswerk.
Hieronder wordt nu eerst op het begrip professionalisering en vervolgens op de paradoxen van de modernisering ingegaan. Modernisering is een sleutelbegrip als men wil nagaan in welke context de professionalisering van humanistisch raadswerk plaatsvindt. Tot slot zullen enige voorlopige conclusies geformuleerd worden.

1. Professionalisering als onbekende

In de verzorgingsstaat spelen hulpverlenende professies een belangrijke rol. Toch is het niet duidelijk wat men onder professionalisering van zorg en welzijn verstaan moet. Is het het ontwikkelen van een beroepspraktijk die steeds wetenschappelijker wordt? En als dat zo is, van welke theorieën kan dan gebruik worden gemaakt? Gaat het dan om toegepaste wetenschap als afgeleide van algemene theoretische inzichten, of eerder om praktische wetenschap, gebouwd op gesystematiseerde praktijkervaring? De vertaling van theorie naar praktijk is niet zo simpel. Zij is nog het beste weer te geven in een split-level model: twee verdiepingen die met elkaar in verbinding staan maar de deur tussen de verdiepingen kan gesloten zijn, of misschien bestaat er geen deur, wie zal het zeggen?

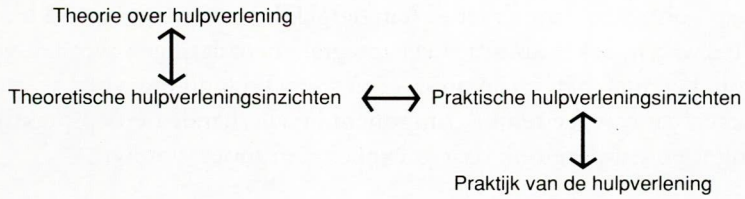

We moeten er achter zien te komen wat voor professionalisering voor humanistisch raadswerk wenselijk is. Is het mogelijk een mix van theorie en praktijk te maken? Is het eigenlijk mogelijk om een ondubbelzinnige vertaling van de theorie via een op praktische inzichten gebaseerde theorie naar de geestelijk werk praktijk (en omgekeerd) te bereiken?
Vervolgens, wat kan deze verwetenschappelijking inhouden? Leidt dat niet tot standaardisatie, wat juist haaks staat op het karakter van het humanistisch raadswerk?
Professionalisering kan ook in meer institutionele termen benaderd worden. Het gaat dan om het verkrijgen van maatschappelijke erkenning van autonome beroepsuitoefening, gekoppeld aan een exclusieve bevoegdheidsregeling (titelbescherming). Hiermee verbonden zijn een eigen beroepsvereniging, een zeker esprit de corps, een eigen jargon en domein, en dergelijke. Veelal zal één en ander nader worden beargumenteerd met een beroep op verwetenschappelijking, maar tussen beide behoeft geen verband te bestaan. Anders gezegd het is niet uitgesloten, dat een brede institutionele professionalisering gebaseerd is op een uiterst smalle wetenschappelijke basis.
Tenslotte wordt professionalisering ook wel gebruikt als er sprake is van een eigen beroepsopleiding op wetenschappelijk niveau. Als zodanig is daarmee eigenlijk niet zoveel gezegd, want het kan dan ook gaan om tamelijk globale en zeker niet exclusieve academische vaardigheden met een praktijkcomponent. Vooreerst is het dus geboden helderheid te hebben over de inhoud van professionalisering. Al tamelijk snel dient de vraag naar de wenselijkheid zich aan. Het gaat dan om nogal fundamentele vraagstukken. Eén daarvan is al aangestipt. Als gedacht wordt aan professionalisering in technologische zin (toegepaste wetenschap), staat dit dan niet haaks op wat humanistisch geestelijk werk beoogt, te weten de benadrukking van eigen verantwoordelijkheid en inzicht? Dit nog even afgezien van de vraag op welke wetenschappelijke theorieën men zich zou kunnen beroepen en hoe hard deze zijn. Ook achter de vraag naar de wenselijkheid van institutionele professionalisering kunnen vraagtekens gezet worden. Professionalisering als zodanig is een uitdrukking van voortgaande differentiatieprocessen, waarbij steeds meer beroepssoorten zich verzelfstandigen, uitmondend in een situatie van volstrekte fragmentatie. Aan dergelijke uiteenleggingen kleven wel degelijk bezwaren, zeker als wat meer integrale benaderingen worden voorgestaan. Zou het niet beter zijn juist geen verzelfstandiging voor te staan, te benadrukken dat een geestelijke component bij allerhande beroepspraktijken in het geding is en dat deze ook daar geëxpliciteerd moet worden?

Hiermee is de overgang naar contextuele analyses gemaakt. Dergelijke discussies zijn immers mede ingegeven door ervaring met meer algemene verzorgingsarrangementen, interventiestaat, hulpverlenende beroepen en dergelijke.

2. Contextuele analyses

Het aardige, maar ook wel het vermoeiende van contextuele analyses is, dat je er eindeloos mee door kunt gaan, steeds bredere omcirkelende bewegingen makend, tot de grenzen van het heelal in zicht komen. Dat kan dus niet de bedoeling zijn. De bedoeling is om de vraag naar wenselijkheid en mogelijkheid en onmogelijkheid van professionalisering van humanistisch raadswerk in een wat breder perspectief te plaatsen. Allereerst gaat het er dan om, dat allerhande ontwikkelingen hebben geleid tot existentiële problemen, zowel tengevolge van de voortdurende expansie van technologische regimes als tengevolge van het vervagen van religieuze verklarings- en legitimatieschema's, het uiteen vallen van traditionele sociale verbanden, onoverzichtelijke schaalvergrotingen, en dergelijke. Habermas sprak in dit verband van een 'nieuwe onoverzichtelijkheid', een soort algemene desoriëntatie. Het gaat hier nadrukkelijk om de vraagkant van raad, waarbij het een andere zaak is of hier een aanbod mogelijk is.
Heden ten dage is een meer algemeen debat gaande over het moderniseringsproject, zeker in Europa, toch de bakermat van moderniteit, met op de achtergrond post-modern rumoer. Volgens sommigen is het tijd de grote verhalen van Verlichting, vooruitgang, rede, emancipatie, en dergelijke een rustplaats te geven op de vuilnishoop van de historische vergissingen: niet meer dan gebakken lucht. Hoe dan ook, modernisering is een tamelijk paradoxaal proces gebleken, waarbij toenemende beheersbaarheid gepaard gaat met toenemende machteloosheid, emancipatie hand in hand gaat met een geweldsspiraal, domestisering leidt tot ontheemdheid en disciplinering, en individualisering tot oninteressante standaardmensen zonder eigen identiteit.
Mede door de postmodernisten, maar in feite van oorsprong al verwoord door romantici en restauratieve denkers, is na twee eeuwen het verlichtingserfgoed nogal op de tocht komen te staan, waarbij het nog maar de vraag is of de deur kan worden dichtgedaan of het raam kan worden gesloten. Voor professionalisering van humanistisch raadswerk heeft één en ander vergaande consequenties, uiteindelijk uitmondend in de constatering dat we dit opkomende grote verhaal ook wel kunnen vergeten. Het nieuwe subject-begrip sluit immers elk fundament voor een collectieve moraal uit en welke andere raad kan dan gegeven worden

dan dat je dat zelf maar moet uitzoeken. Wellicht dat op meta-niveau nog iets kan worden gedaan aan begeleiding bij dit zelf uitzoeken, maar inhoudelijk kan en mag dat niets om het lijf hebben: een soort geestelijk nudisme.
Postmoderne stemmen zijn mede verbonden met pretentieuze interventie-programma's uit de zestiger en zeventiger jaren. Verzorging van de wieg tot het graf, gedragen door een alom aanwezige interventiestaat. Nauwelijks bekomen van de schrik van de eigen pretenties hebben de sociale wetenschappen zich teruggetrokken op meer bescheiden bastions. Niettemin was de inzet de bemiddeling bij het zich voordoen van ongemak, pogingen problemen te bestrijden dan wel te voorkomen. Kan het wel zo zijn, dat dit als grote historische vergissing moet worden afgedaan, zich beroepend op de louterende potenties van de markt of onderlinge hulpverlening? Is met name niet zoiets als humanistisch raadswerk een zaak die ver van interventiestaatsdenkbeelden gehouden moet worden en eigenlijk ook van het project van interventiewetenschap? Gaat het hier niet om zaken die bij uitstek in de private sfeer thuishoren, binnen leefwereldverbanden die als zodanig op gespannen voet staan met zorgsystemen, verzorgingsarrangementen en soortgelijke luchtkastelen? En zo ja, is er dan wel enige ruimte voor professionalisering; die tijd hadden we toch gehad?
De hausse van professionele hulpverlening lijkt ook op z'n retour. Behalve dat veel ambities al snel op grenzen zijn gestuit, heeft het deskundologisch regime meer dan eens tot professioneel geweld geleid, waarbij op brutale wijze is ingedrongen in de private leefwereld. Het verwarrende hiervan is dat enerzijds het verhaal wordt verkondigd, dat dit nu voorbij moet zijn, terwijl tegelijkertijd met name langs de lijn van een gezond leven indringender dan ooit wordt ingegrepen: een terugtredende overheid die een rookverbod in publieke ruimten afkondigt. Voor de eigen verantwoordelijkheid biedt de overheid zich ongevraagd als zaakwaarnemer aan; immers de burger is per definitie dom en onverantwoord. Ook het bepleiten van een zorgzame samenleving heeft iets dubbels. Omdat de overheid zich wenst te sieren met bescheidenheid, wordt er maar even vanuit gegaan, dat er nog een sociaal draagvlak is voor zorgzaamheid, en zo niet, dan wordt er blijkbaar vanuit gegaan dat dit kan worden afgedwongen: als wij niets meer doen, gebeurt het vanzelf. Daar is zelfs een nieuwe term voor ontwikkeld: sociale vernieuwing; niet veel meer dan een doekje voor het bloeden.

Wat kunnen humanistische raadslieden uit dit alles leren?
Voor de professionalisering van humanistisch raadswerk moet niet gedacht

worden in termen van verdere differentiatie. Men moet veeleer proberen een meer integratieve benadering te volgen, waarin welzijn, zorg en zingeving samen betrokken kunnen worden. Dit is een optie die wellicht beter past binnen de huidige samenleving dan die van een vergaande autonome professionalisering.

3. Voorlopige conclusies.

Het zal duidelijk zijn dat het vraagstuk van de professionalisering van humanistisch raadswerk nogal ingewikkeld is. We kunnen het proberen te vereenvoudigen door bepaalde aspecten, zoals de maatschappelijke ontwikkelingen, het debat over de welzijnsstaat, de professionalisering van zorg of de postmoderne visie buiten beschouwing te laten, maar zoals gezegd, deze aspecten hangen met elkaar samen. Het is onjuist om enig aspect te verwaarlozen. Deze ingewikkelde situatie maakt het onmogelijk om al een eindconclusie over de professionalisering van humanistisch raadswerk te trekken: het debat is geopend. Het wordt onder andere in *Praktische Humanistiek* voortgezet, en de discussie zal hopelijk kritisch en zelfbewust gevoerd worden.

Slechts enkele voorlopige conclusies zijn mogelijk:
Ten eerste: de professionalisering van humanistisch raadswerk moet zorgvuldig gebeuren. Een sociaal-technologisch model moet afgewezen worden. In zo een model moeten problemen en mensen gestandaardiseerd worden, en is er voor autonome subjecten geen plaats. Behalve dat, is er waarschijnlijk geen theoretisch fundament voor handen, het is misschien zelfs ongewenst.
Ten tweede: humanistisch raadswerk hoeft niet gezien te worden als een toegepaste wetenschap. Hoogstens kan men een toegepaste wetenschap opbouwen, gebaseerd op de praktijk van het humanistisch raadswerk.
Ten derde: institutionele professionalisering van humanistisch raadswerk kan leiden tot versnippering van professionele zorg. Een meer geïntegreerde aanpak verdient de voorkeur, waarbij humanistisch raadswerk één aspect van zorg en welzijn is.
Tenslotte: voor de toekomst van humanistisch raadswerk is het nodig te onderzoeken hoe de vraagkant zich ontwikkelt ten aanzien van existentiële problemen in de (post)moderne samenleving. Wat dat aangaat is speciale aandacht voor het vervagen van de utopische visies als verklaringsschema's en zingevingskaders nodig.

Wetenschap 'à L'Humanisme'

Albert Nieuwland

Drs. Albert Nieuwland is docent sociologie aan de Universiteit voor Humanistiek. Tijdens de opening van het academisch jaar 91/92 hield hij een toespraak over de manier waarop hij de overgang van Humanistisch Opleidings Instituut naar Universiteit voor Humanistiek ervaren heeft.

Had ik ooit kunnen dromen nog eens in een echte kerk – bijna een kathedraal – te mogen spreken... of zelfs preken? Mijn adem stokt. Iets te moeten formuleren *sub specie aeternitatis*, in het licht der eeuwigheid, dat hier zo rijkelijk naar binnenstroomt. Op een plaats waar vroeger de Hoogmis gecelebreerd is en waar ook, in heidense tijden, het heilige wel aanbeden zal zijn. Kerken werden immers nooit zómaar op een willekeurige plek gebouwd.

Maar waarom ook niet? Met mijn gezonde verstand heb ik toch leren relativeren en ik geloof toch niet meer in de magie van zo'n kerk? Een gebouw is toch stomweg een stapel stenen, die mensenhanden op elkaar gezet hebben? Waarom kan zoiets niet ook voor iets heel anders gebruikt worden, van bewoner veranderen en een totaal andere functie krijgen? Er zijn toch voorbeelden te over van kerken die bioscopen, meubelpaleizen of gokhallen werden? Mijn vraag is alleen hoe lang dat zal duren. De enorme, sombere Kazankathedraal in Leningrad bijvoorbeeld, gebouwd om de klinkende overwinning op Napoleon te vieren, deed jarenlang dienst als groots opgezet Antireligieus Museum, waar school-

kindertjes getoond werd hoe fout het geloof was en hoe stom de mensen die er toch nog in geloofden. Maar... met averechts effect. Leningrad wordt weer Sint Petersburg en de kathedraal in alle luister hersteld. Ook het grote Kremlinpaleis, zeventig jaar lang de woning van gerenommeerde atheïsten als Lenin en Stalin, is weer betrokken door de nieuwe christelijke Tsaar aller Russen, Boris de zoveelste. Is het geen vergeefse moeite om iets écht anders te willen? Kunnen we op deze plek dan ook maar niet beter lijdzaam het hoofd buigen en bidden?

Jean-Paul Sartre heeft eens gezegd dat de maatschappij in feite een knekelhuis is. We zijn gedwongen te leven in huizen die ooit misschien wel comfortabel gevonden werden en op de behoeften van toen toegesneden waren, maar die dat allang niet meer zijn. En het gekke is, zegt Sartre, dat mensen dat eigenlijk nog leuk vinden ook! Ze willen juist graag in oude huizen wonen, ontlenen hun identiteit eraan, voegen zich naar oude structuren en verzaken daarmee hun vrijheid! De hele samenleving is volgebouwd en volgestouwd met instituties die door onze voorouders in een ver of nabij verleden ingesteld zijn en hun functie verloren hebben. In plaats van dat we ze afschaffen, besteden we een groot deel van ons leven – en dat van onze kinderen – aan het leren plooien van onszelf, aan het leren wegcijferen van onszelf, aan het ophangen van onszelf aan de kille muren van de vrijgekozen gevangeniscel in een poging deze knus en gezellig te maken.

Waarom deze lange inleiding? Laat ik het maar eerlijk zeggen: ik was indertijd een beetje huiverig bij de gedachte dat het Humanistisch Opleidings Instituut (HOI) een universiteit zou worden. Als HBO ging het toch prima? Waarom dan zonodig een zware intellectuele mantel om met het gevaar van intellectualisme, de doodsteek voor het beroep van het geestelijk werk? Zouden we inderdaad in staat zijn zo'n academisch bolwerk van wetenschap een menselijk gezicht te geven?

Van de zomer las ik een studie over de helaas veel te vroeg overleden Irving Goffman, de bekende socioloog van het zogenaamde dramaturgisch model, schrijver van inmiddels klassiek geworden studies als *Stigma* en *Totale instituties*. Toen ik van en over Goffman las, dacht ik: Wat is dit toch allemaal anders dan bij de man waarmee ik me vroeger identificeerde: Carl Rogers, de ontwerper van de *client-centered therapy*, de therapie bij uitstek 'met een menselijk gezicht'. Rogers: idealist, warm, betrokken, onverbeterlijk optimist, humanist, wereldverbeteraar. Op het eind van zijn lange leven – hij werd 85 – reisde hij nog naar de Sowjet-Unie om de Russen de beginselen van de *encountergroup* bij te brengen.

Heilig was hij ervan overtuigd dat de conferentie van Camp David, waar Israël voor het eerst vrede sloot met een Arabisch land, een succes was geworden door de open groepssfeer die er heerste en die Begin van Israël en Sadat van Egypte nader tot elkaar bracht onder de kundige begeleiding, niet te vergeten, van de president 'met het menselijk gezicht' Jimmy Carter. Aan de andere kant Goffman: wetenschapper, realist, afstandelijk en koel, die menselijke communicatie tot op het bot toe ontleedt en meer geïnteresseerd is in wat er achter de coulissen dan officiëel op de planken gebeurt. Hij wil de wereld helemaal niet verbeteren. "Wat ís verbeteren trouwens precies?", zal hij vragen, "en waarom wíl jij haar eigenlijk zo hoognodig verbeteren?" Maar inmiddels brengt hij de mensen wél veel inzicht bij in de spelletjes die ze met elkaar spelen, inzicht dat goed te pas kan komen bij mensen, die tegen beter weten in tóch nog de wereld willen verbeteren, zoals humanisten...

Wat zou er gebeuren, zo fantaseerde ik, als je Rogers en Goffman in één groep bij elkaar zou zetten? De aartsvader en de *angry young man*? Ik denk dat Rogers in zijn hemd gezet zou worden – zo niet erger – in al zijn goede bedoelingen ontmaskerd, de dubbele bodems, trucs en geheime boodschappen erin ontdekt. Maar ik denk óók dat Goffman zo'n figuur als Rogers gewoonweg nodig heeft, niet alleen om te bekritiseren, maar ook om levensenergie uit te putten. Bij kritiek alleen kun je niet leven.

U voelt wel aan, dat ik Rogers een beetje met het oude getrouwe HOI vergelijk en Goffman met de UVH. Een gewaagde vergelijking, die ik dan ook niet al te lang wil volhouden, maar nog wel even. Rogers ontmaskerd en overmeesterd door Goffman. Maar ook: Rogers heeft zich láten overmeesteren, heeft er nota bene om gevraagd. Het hoort zelfs bij zijn aanpak. Er was blijkbaar een frisse wind nodig om de wat bedompte warmte weg te blazen en om de beslagen ruiten schoon te krijgen. Een intellectueel stormwindje met windkracht 7, een beetje beeldenstorm ook; allerlei idolen vielen (het leek wel een miniatuur perestroika). De lucht klaarde op, het gras ligt plat. Dood? Welnee, het richt zich wel weer op!

Onzin, zo'n vergelijking, zullen sommigen zeggen. Op het HOI lazen we toch veel méér dan Rogers alleen? Maslow, Fromm, Van Praag, Ten Have, Freire, Illich en... niet te vergeten, Goffman. En op de UVH gaat het toch nauwelijks om Goffman, maar meer om Foucault, Girard, Lyotard, Habermas, Elias. Inderdaad, maar het gaat me om de sfeer. Goffman bewonder ik zonder meer, maar van Rogers houd ik.

Wat is je inspiratiebron, is me gevraagd. Van waaruit leef je? Hoe houd je het vol in je dagelijkse leven, in je werk met alle woelingen rondom de opbouw van zo'n universiteit. Mijn antwoord is eenvoudig: het zijn *mensen* die mij inspireren. Lang niet iedereen. Niet de mensen die het allemaal al zo goed weten. Ook niet zij die het ook niet *willen* weten. Het gaat om de mensen, die net als ik, op zoek zijn en met wie ik een tijdje wil optrekken, of het nu gaat om collega's, studenten, cliënten, vrienden of onbekenden. Mensen die met dezelfde vragen zitten als ik en de kracht om een antwoord te vinden niet buiten zichzelf maar in zichzelf zoeken, maar daar wél stimulans en hulp van anderen voor nodig hebben. Mensen die eindeloos nieuwsgierig zijn, die vreselijk verontwaardigd kunnen zijn of enthousiast of gekwetst of dépri. Met hen wil ik graag zorgvuldig, wetenschappelijk verantwoord zodat anderen in andere situaties er ook wat aan kunnen hebben, het gebied waar we doorheen trekken in kaart brengen. Eindeloos praten onderweg, onderzoeken, vragen, checken, toetsen, zuchten, vloeken maar ook: stilvallen, bedremmeld staan bij het mysterie van het leven, bij de grenzen van de menselijke conditie, die we niet zómaar willen en kunnen accepteren. Wat verdringen we, wat zijn onze blinde vlekken, wat zijn de structuren die ons leven bepalen, hoe kunnen we er greep op krijgen, *kunnen* we er greep op krijgen? Hoe kunnen we er anders naar kijken, hoe ligt dat in andere culturen, in andere tijden?

Het was voor mij een fascinerende en bewustzijnsverruimende ervaring te ontdekken dat humanisme niet alleen een moderne ongodsdienstige levensbeschouwing is, maar óók – en dat is naar mijn idee veel belangrijker – een oeroude culturele traditie van mensen die met de vragen des levens op dezelfde manier aan het worstelen zijn geweest. Met name het boek van Alan Bullock *The Humanist Tradition in the West*[1] was voor mij een *eye-opener.* (Zoals alle goede boeken ligt het alweer in de ramsj.) Het moet natuurlijk wél aangevuld worden met gegevens uit andere culturen. Maar dan gaat het om een traditie met een bonte verzameling van mensen die in heel verschillende situaties dezelfde geesteshouding, dezelfde mentaliteit bezitten. Kritisch, maar niet per se afwijzend ten opzichte van de traditie en open voor het ontdekken van nieuwe horizonten van de menselijke conditie. Het zijn sjamanen, filosofen, wetenschappers, kunstenaars, politici, priesters en zelfs pausen (een paar maar en zeker niet de laatste).

Ik ben erg blij met de UVH niet alleen in *deze* traditie te staan, maar ook in de wetenschappelijke en religieuze traditie. Dit rituele gebeuren hier is er een

prachtige symbolisering van, een kruising hopelijk van de beste elementen van genoemde drie tradities: de openheid en het ontzag voor het mysterie van natuur en kosmos van de religieuze traditie, het explorerende en grensverleggende van de wetenschappelijke traditie én het gevoel voor de menselijke maat, de betrokkenheid op concrete mensen met hun mogelijkheden en onmogelijkheden van de humanistische traditie. Voor mij mag om deze reden de opening van het academisch jaar ieder jaar op deze plek plaatsvinden. Ik wens de UVH en ons allemaal een vruchtbaar jaar toe!

[1] Thames and Hudson, London (1985).

Huwelijksceremonie

Een korte weergave

Coert Reinking, humanistisch geestelijk raadsman in Groningen, was zo vriendelijk om ons een verslag te sturen van een huwelijksceremonie die door hem als raadsman was geleid. We geven kort weer hoe dat in zijn werk is gegaan. Het meedoen aan ceremonies en rituelen is humanistisch geestelijk raadslieden niet vreemd. Dit beperkt zich tot nu toe echter vooral tot het spreken bij uitvaarten, en een enkele keer spreken bij een familiegebeurtenis, als feestredenaar.
Coert kreeg het verzoek om een huwelijksceremonie te leiden. Het betrof een man en een vrouw die al geruime tijd samenwoonden, en een kind hadden.Hij is op het verzoek ingegaan, zonder echt een duidelijke mening te hebben over de vraag of dit zonder meer tot de taak van een humanistisch geestelijk raadsman hoort. Hij zei gewoon ja. Hij had enkele voorgesprekken met het paar. De huwelijksplechtigheid zou in een kerkje in de buurt (in Groningen) plaatsvinden. Coert was erg zenuwachtig toen het feest zou beginnen.

De ceremonie zag er ongeveer zo uit:
De raadsman verwelkomt het bruidspaar en de familie met een kort woordje. Hij legt uit dat het paar voor een kerk als lokatie heeft gekozen vanwege het feit dat op die plek eeuwenlang zulke rituelen hebben plaatsgevonden, zonder aan de plaats als zodanig een godsdienstige betekenis te hechten.
Hij staat stil bij de betekenis van de viering: "Bij een viering staan we stil bij een bepaald moment in ons leven. dat moment verbindt als het ware het verleden met de toekomst. Een viering is dus een verbintenis tussen al datgene wat achter ons ligt, en al het onbekende dat nog komen gaat."
Als symbool van verbondenheid van het gezelschap met elkaar werden vervolgens corsages uitgedeeld. Hierna kregen de ouders het woord. Zij vroegen hun kinderen om voor elkaar te zorgen en zich altijd tot het uiterste in te zetten voor hun huwelijk en hun gezin. De bruid en bruidegom beloofden dat.
De raadsman bracht onder woorden wat de betekenis van de verbintenis is die het paar in deze plechtigheid met elkaar aangaat. Hij benadrukt de eigen keuze van

het paar tot deze verbondenheid met elkaar, en de bereidheid te willen werken aan de kwaliteit van hun relatie.
Na het afspelen van een lied van Herman van Veen ('Als liefde zoveel jaar kan duren, moet het wel echte liefde zijn') volgt de belofte van trouw die de partners naar elkaar uitspreken. Zo trouwde dit paar dus zichzelf. Coert tekent hierbij aan, dat de inhoud van de trouwbelofte heel ontroerend was, maar dat het jammer was dat de tekst van papier werd voorgelezen. Het werd hierdoor wat stijf.
In zijn afsluitende praatje evalueert Coert nog eens de manier waarop het paar de vorm van een ritueel heeft gebruikt om een geheel zelf gekozen inhoud gestalte te geven, om zodoende hun verbondenheid met elkaar en met alle andere mensen tot uitdrukking te brengen. Hij feliciteert het paar met hun huwelijk.
Tot slot wordt muziek gespeeld.

Evaluatie

Terugkijkend stelt Coert vast dat het bruidspaar tevreden was. Er was wat publiciteit rond de ceremonie geweest. Hij zou het eigenlijk wel vaker willen doen. Dit was zijn eerste huwelijksceremonie. Hij had al wat langer ervaring met spreken op uitvaarten. Hij meent dat er hier en daar zeker behoefte is aan ceremoniële of rituele voltrekking bij gelegenheid van belangrijke levensgebeurtenissen. Het zou de moeite waard zijn te onderzoeken wat precies de aard is van de behoefte die bij de mensen leeft.
Hij denkt dat het goed is als het Humanistisch Verbond probeert een goed en professioneel aanbod te doen op dit gebied. Als humanistisch geestelijk raadsman wil hij graag meewerken aan het ontwikkelen van dit soort ceremoniële begeleiding van belangrijke levensmomenten.

De redactie van *Praktische Humanistiek* is benieuwd of er meer raadslieden zijn zoals Coert Reinking. We horen graag uw mening over deze zaak. Ook als U niet zo positief over ceremonieel denkt, nodigen wij U uit ons te schrijven en uw mening te geven.

De redactie

Zorgvraag, Zorgdoel

Praktijkfragment

Sonja 't Hart-Hartog

Bij de behandelplanbespreking van vanmiddag is een nieuwe leerling-ziekenverzorgende aanwezig. Aan haar de taak om, onder toezicht van een oudere collega, de gegevens, vragen en opmerkingen voor te lezen over die psychogeriatrische bewoners, die vanmiddag op de agenda staat. Ze vindt dat voorlezen duidelijk eng, maar ze doet haar best.
Meneer Visser is aan de beurt. Hij is nog niet zo lang bij ons. Ik heb een paar keer aan zijn tafel koffie gedronken. Hij is een lange, magere man. Uit zichzelf zoekt hij geen contact, maar als er iets tegen hem gezegd wordt, reageert hij vriendelijk. Hij heeft iets schuws over zich, als je tegen hem praat, kijkt hij je bijna nooit aan. Hij is moeilijk te verstaan, hij spreekt bijna fluisterend.
Terwijl de leerling scores van meneer Visser voorleest die betrekking hebben op zijn zelfstandigheid ten aanzien van de dagelijkse verrichtingen zoals aankleden, wassen en dergelijke, zit ik voor mijzelf af te wegen wat ik straks, als mijn mening gevraagd wordt, te melden heb over meneer Visser. Ik ben er nog niet uit.
Ineens dringt tot me door wat de leerling, blozend en haperend van verlegenheid, aan het voorlezen is: "De heer is op de dag rustig, maar tegen de avond wordt hij onrustig en angstig. De heer gaat dan dwalen, zegt dat hij bang is dat hij vermoord zal worden. Volgens de gegevens heeft de heer een concentratiekampsyndroom. Zorgvraag: het concentratiekampsyndroom van de heer. Zorgdoel: het laten verdwijnen van het concentratiekampsyndroom." Ze legt haar papier neer en kijkt ons een beetje onzeker aan. Ik kijk naar haar terwijl haar laatste woorden nog in mijn hoofd naklinken. Hoe oud zou ze zijn, achttien, negentien? Wat heeft ze

op school geleerd over de tweede wereldoorlog? Weet ze eigenlijk wat een concentratiekampsyndroom is?
Ik denk aan de laatste keer dat ik met meneer Visser praatte. Hij wilde weten "wat ik hier eigenlijk deed" en toen ik hem vertelde dat ik humanistisch raadsvrouw was, wist hij meteen wat dat inhield. Hij vertelde over zijn vader, "een echte rooie" en praatte verder over zijn ouderlijk huis, maar omdat hij zo zacht sprak, ving ik alleen brokstukken op van zijn verhaal. Opeens hoorde ik hem zeggen: "...en ik ben van '43." Naar zijn uiterlijk te oordelen, kon hij onmogelijk in 1943 geboren zijn. Dan zou hij nu 48 jaar zijn, maar hij zag er veel ouder uit. Omdat ik hem niet begreep vroeg ik: "Bedoelt U dat U in 1943 geboren bent?" "Ja zeker," antwoorde hij, "mijn leven is begonnen in 1943." En hij praatte verder, een nauwelijks te verstaan verhaal dat hij op vlakke toon en zonder enige waarneembare emotie vertelde en waarin telkens het jaar 1943 voorkwam. Ik ben niet opnieuw op dat jaartal ingegaan maar heb verder zwijgend naar hem geluisterd, vergeefs trachtend te begrijpen wat hij zei. Ik vroeg me af of hij nog wel wist dat ik bij hem zat.

Op het moment van de behandelplanbespreking is de Golfoorlog twee weken aan de gang. De televisie zendt bijna de hele dag reportages uit en de oorlog is het gesprek van de dag. Mensen zijn er mee bezig, maken zich ongerust, lijken wat somberder. Ook in het verpleeghuis hoor je het personeel erover praten, radio's staan vaker aan om het laatste nieuws te kunnen horen. Onder het koffie drinken wordt er gepraat over vakantieplannen en de gevolgen van de oorlog voor die plannen.
Wat vangt meneer Visser op van dit alles en wat maakt dat bij hem wakker? "Mijn leven is begonnen in 1943" zei hij tegen mij. Wat voor leven was dat?

Zorgvraag: het concentratiekampsyndroom van de heer Visser. Zorgdoel: het laten verdwijnen van het concentratiekampsyndroom.
De arts legt de leerling vriendelijk en helder uit wat een concentratiekampsyndroom is en ook dat het onmogelijk is dat 'te laten verdwijnen.' Maar om meneer Visser zo weinig mogelijk last ervan te laten ondervinden is het belangrijk dat de radio en televisie niet zomaar worden aangezet. De verpleging moet letten op wat er uitgezonden wordt en meneer Visser niet met allerlei oorlogsgeweld confronteren. Het is duidelijk waar zijn angst vandaan komt en die angst moet ernstig genomen worden. Probeer hem iedere keer als hij angstig is gerust te stellen en neem daar ook de tijd voor.

De andere deelnemers aan de behandelplanbespreking hebben daar weinig aan toe te voegen, ik ook niet.

Ik neem me voor wat vaker naar meneer Visser toe te gaan. Hij vond het kennelijk prettig over vroeger te kunnen vertellen. Dat ik hem bijna niet versta, dat hij waarschijnlijk op een gegeven moment vergeet dat ik bij hem zit, doet er niet toe. Maar ik begrijp nu wèl waarom zijn leven in 1943 is 'begonnen.'

Nieuwsbrief

Vereniging voor Vrijgevestigden zoekt leden

Zoals bekend spant de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk (VVHGW) zich in voor de ontwikkeling van extramurale werkmogelijkheden voor humanistische raadslieden.
Op de bijeenkomsten van de actieve leden (ongeveer tien) worden het beleid en de activiteiten voorbereid en begeleid.
Eén van de moeilijkheden van vrijgevestigde raadslieden is het zicht krijgen op de eigen situatie en het aanbod aan geestelijk werk dat men zijn omgeving, de maatschappij, wil doen. Het aanbod bestaat op dit moment uit geestelijke verzorging in de vorm van individuele gesprekken, levensbeschouwelijke gespreksgroepen, gastlessen, spreekbeurten en spreken bij uitvaarten. De vereniging stelt op dit moment een folder over de activiteiten samen, met het accent op de individuele begeleiding. Deze folder zal door raadslieden gebruikt worden om zich te presenteren, zowel bij collega's en hulpverleners als bij potentiële cliënten.

Een voortdurend onderwerp van studie in de ledengroep is de mogelijkheid van samenwerking met maatschappelijke organisaties en bedrijven. Er zijn nog geen samenwerkingsvormen gevonden, maar men heeft wel algemeen de opvatting dat in werkorganisaties of in maatschappelijke organisaties op het gebied van de gezondheidszorg zoals het kruiswerk of de RIAGGS, een plaats voor humanistische raadslieden gevonden zou kunnen worden. Ook daar is de levensbeschouwelijke doordenking van de eigen situatie een welkom en noodzakelijk goed, vooral als daar raadslieden voor zijn die een vrijplaats voor de leden van die organisaties of van de cliënten ervan zouden kunnen bieden. Vooral om de ontwikkeling hiervan te versterken heeft de vereniging behoefte aan meer raadslieden op meer plaatsen in de samenleving, die al bezig zijn met geestelijke begeleiding tegen betaling aan particulieren, of die daar mee willen gaan beginnen. We weten dat er een aantal van zulke raadslieden zijn en een bundeling van de krachten in de vereniging voor vrijgevestigd raadswerk maakt het overleg met maatschappelijke organisaties zinvoller en wellicht succesvoller.

Een belangrijk punt waarop de VVHGW al ver gevorderd is, is het vinden van een bij vrije vestiging passende regeling van de ambtelijke bevoegdheid die geestelijk werk kenmerkt. Hierover heeft de vereniging een geregeld contact met het Humanistisch Verbond. De ambtelijke zijde van het humanistisch geestelijk werk zal waarschijnlijk in het kader van de

nieuwe beroepsvereniging pas definitief bevredigend geregeld kunnen worden.
In de laatste ledenvergadering van de VVHGW zijn de mogelijke relaties met vroegere PGV-groepen besproken. Er zal een beleidsstuk gemaakt worden, waarin een visie op een samenwerking tussen vrijgevestigde raadslieden en vrijwilligers gegeven wordt. Het feit dat vrijgevestigde raadslieden ook spreken bij uitvaarten, heeft contact met de werkgroep voor uitvaartbegeleiding door vrijwilligers ook noodzakelijk gemaakt. Dit contact is inmiddels gelegd.
Raadslieden (ook bijna afgestudeerden) die over het werken in de vrije vestiging mee willen praten, worden uitgenodigd om de ledenvergaderingen bij te wonen. De volgende bijeenkomst is op vrijdag 13 december van 11.00 tot 15.00 uur in het oude HOI-gebouw, Van Asch Van Wijckskade 28, Utrecht.

***

UvH ontmoetingsdag voor humanistische raadslieden

De ontmoetingsdag voor geestelijk werkers die de Universiteit voor Humanistiek op 11 oktober jl. voor de tweede keer organiseerde werd door 100 raadslieden bezocht. Tijdens de ochtend werd door de rector, Prof. Douwe van Houten, de stand van zaken in de ontwikkeling van het onderwijs en het onderzoek aan de UVH uiteengezet.
Er zijn op dit moment ruim 100 studenten. Het onderwijs voor de eerste jaren is thematisch opgezet, met thema's als 'Zoeken naar zin', 'De mens is de mens een zorg' en 'Systeem en zorg'. De training van vaardigheden en de begeleiding maken deel uit van de studie-onderdelen. Tijdens de laatste drie jaren kiest de student zelf een studiepad. Dit onderwijs zal modulair worden opgezet.
Er wordt op dit moment ook gewerkt aan een nota over het stagebeleid. De stages moeten in het derde, het vierde en het vijfde jaar plaatsvinden. Tot nu toe is er alleen ervaring met derdejaars-stages.

Verbreding van het beroepsprofiel

Harry Kunneman, hoogleraar praktische humanistiek, hield een inleiding over de verbreding van het beroepsprofiel van de humanistisch geestelijk werker. Hij bracht een "voorlopig standpunt" naar voren over de door hem noodzakelijk geachte koers van het humanistisch geestelijk werk in de toekomst. Hij stelde nadrukkelijk dat de UVH een expliciet humanistische signatuur heeft, als ambtsopleiding van het Humanistisch Verbond (HV). De UVH leidt dan ook mensen op die werkzaam kunnen zijn in het ambtsveld "vanwege het HV." Hij ziet vijf van zulke ambtsvelden: het humanistisch geestelijk werk zoals het bestaat, maar ook nieuwe velden, waartoe behoren: beleid en organisatie, cultuur en media, eerste-graads onderwijs levensbeschouwelijke stromingen en onderzoek.
Het huidige beroepsprofiel kent een te geringe differentiatie en is te eenzijdig op intramuraal werk gericht. Kunneman ziet dit alles als een historisch bepaalde inperking en "schat in" dat de strikte ambtshalve binding aan het HV als zendend genootschap, gezien de huidige culturele ontwikkelingen, een te smal maatschappelijk draagvlak biedt voor het humanis-

tisch geestelijk werk in de toekomst. Hij stelt dan ook dat de humanistische raadslieden in de toekomst de keuze geboden moet worden om hetzij ambtshalve 'namens' het HV te werken, hetzij 'naast en in goed overleg met' het HV. Als het humanistisch raadswerk dit tweesporen-beleid volgt maakt dat nieuwe vormen van professioneel humanistisch raadswerk mogelijk, die nodig zijn in een nieuwe maatschappelijke situatie. Eigenlijk is dit tweesporen-beleid al realiteit als men kijkt hoe in nauw overleg met het HV gewerkt wordt aan nieuwe ambtsvelden in het studentenraadswerk en in de vrije vestiging.
De redactie van *Praktische Humanistiek* wil op de kwestie van de verbreding van het beroepsprofiel later uitvoeriger terugkomen.

's Middags waren er zes workshops. De zaal waar de workshops van Jan-Hein Mooren en Peter Derkx (beiden docenten aan de UVH) plaatsvonden was zeer druk bezet. Een teken dat het onderwerp, 'De humanistische levensbeschouwing voor de praktijk van het Humanistisch Geestelijk Werk (HGW)' velen uit het veld aansprak of in ieder geval de nieuwsgierigheid had gewekt.
Mooren spitste zich toe op 'de levensbeschouwelijke leegte.' Hij gaf aan dat HGW-ers hoog scoren daar waar het gaat om relationele vaardigheden. Ook het profileren in de organisatie op beleids- en organisatieniveau zorgt niet voor onoverkomelijke problemen. Echter het vermogen om methodisch de levensbeschouwelijke dimensie een plaats te geven in de begeleiding van cliënten en een systematische reflexie hierop, is een kwetsbaar en onontwikkeld gebied. Op dit niveau is de professionalisering van het HGW achtergebleven en moet de UVH in zeer nauwe samenwerking met het beroepsveld de ontwikkeling stimuleren van de humanistische levensbeschouwing als de feitelijke inhoud van het HGW.
Derkx wilde graag wat 'nieuws' vertellen, hetgeen waarderend werd ontvangen. Hij nam hiervoor het nieuwste boek over HGW, geschreven door Elly Hoogeveen, als leidraad. Het boek, dat verderop in dit nummer van *Praktische Humanistiek* wordt besproken, draagt de titel *Eenvoud en Strategie* en heeft alles met levensbeschouwing te maken. Elly heeft vooral een boek geschreven over de kloof tussen theorie en praktijk. De nadruk ligt op de relatie HGW-er – cliënt, waarin de mogelijkheden van het mens-zijn naar humanistisch inzicht centraal staan. Waar het om gaat in het HGW is dat mensen geconfronteerd worden met humanisme, niet met humanistiek. Ook, of juist voor de HGW-er is het belangrijk voortdurend te reflecteren op wat je zelf vindt in relatie met de humanistische traditie.

Ben van Remmerden (ZVB) leidde een workshop over 'Het schrale vertoog van de huidige gezondheidsethiek in Nederland'. Hij beschreef hoe de recente ontwikkeling van de gezondheidsethiek sterk is beïnvloed door ontwikkelingen in de medische technologie, met als gevolg dat medisch-ethische kwesties in onze tijd vooral schaarste problemen betreffen. Aangaande de relatie tussen gezondheidsethiek en levensbeschouwing constateert van Remmerden dat door de secularisatie van het vertoog van de gezondheidsethiek steeds meer de nadruk wordt gelegd op het idee van de zelfbeschikking, ten koste van levensbeschouwelijke ideeën uit de joods-christelijke traditie, zoals het idee van de eerbied voor het leven.
Ook het feit dat morele discussies in de gezondheidszorg in toenemende mate worden

beheerst door juridisch taalgebruik en vraagstukken van juridische aard, en de nadruk ligt op regulering en procedure-ontwikkeling werden door van Remmerden als op zijn minst twijfelachtige ontwikkelingen gezien, evenals de tendens in de gezondheidsethiek zich sterk te verbinden met de medische vooruitgang, zonder die vooruitgang zelf ter discussie te stellen. Van Remmerdens conclusie was dat de gezondheidsethiek (in Nederland) is verschraald tot een oplossingsethiek, die slechts verheldert, structureert en adviseert, waarmee het fundament onder de ethiek wordt weggehaald. Tegenover zo'n onkritische, door de wetenschap 'ingekapselde' ethiek, zou hij zich sterk willen maken voor een ethiek die dissident is en zich kritisch opstelt tegenover medisch-wetenschappelijke claims.

Wil Gerards (Justitie) behandelde het probleem van 'De gelijkwaardigheid als humanistische grondidee en de integratie van het HGW in de werkorganisatie'. Zijn uitgangspunt daarbij was de stelling dat het idee van gelijkwaardigheid tot een verhouding tussen HGW-er en cliënt leidt waarin *nooit* een 'derde' belang gediend kan worden: de relatie met de cliënt is een daad van solidariteit. Dit uitgangspunt staat echter op gespannen voet met de gedachte dat de HGW-er moet integreren in de organisatie waarin hij werkt.
Gerards beargumenteerde dat integratie nooit verder mag gaan dan *functionele* integratie. Tot op dat niveau is integratie niet alleen noodzakelijk, maar ook legitiem. Normatieve integratie, of erger nog assimilatie, houden daarentegen een integratie van opvattingen van de werkorganisatie in door de HGW-er, wat haaks staat op de solidariteit met de cliënt.
In het ideale geval zou functionele integratie volgens Gerards inhouden dat de HGW-er zich zowel horizontaal als verticaal vrij door de organisatie kan bewegen en op elk niveau van de organisatie op basis van gelijkwaardigheid kan communiceren.
Tot slot merkte hij op dat in het belang van de cliënt de HGW-er ambtshalve moet opereren, omdat anders de mogelijkheid (en noodzakelijkheid, voorzover het de relatie tussen de HGW-er en de organisatie betreft) van inhoudelijke verantwoordelijkheid aan het zendend genootschap onvoldoende gewaarborgd is.

Immy Beier (Defensie), bood een persoonlijk getinte workshop aan onder de titel 'Waar haalt de rivier haar water?' In haar inleiding en in het daarop volgende gesprek ging het om de vraag hoe raadslieden, vaak als eenlingen opererend, hun werk volhouden en geïnspireerd kunnen blijven. Zij stelde dat het bieden van geestelijke begeleiding in de eerste plaats haar eigen persoonlijke keuze is, en dat ze bij haar werk geïnspireerd wordt door collega's die diezelfde keuze hebben gedaan, ook vanuit hun persoonlijke levensvisie. Beier zou graag meer activiteiten van het HV zien in de richting van het professionele raadswerk. "Een inhoudelijk 'boven' zou het HV kunnen zijn. Ik het HV gesproken toen ik in de sollicitatieprocedure zat voor deze functie. Ik werd als functionaris ook door het HV geaccepteerd. Dat was dan ook het laatste wat ik van mijn 'zendende' instantie heb gezien."

Aad van Oosten (directeur Humanitas) hield een inleiding over het in de praktijk gevoelde probleem hoe men humanistische doelstellingen omzet in de maatschappelijke dienstverlening. Humanitas is een vrijwilligersorganisatie die allerlei plaatselijke activiteiten biedt, van betrokkenheid bij de huisvesting van ouderen, vriendschappelijk huisbezoek en kinderkam-

pen, tot rouwverwerkingsgroepen, boodschappen doen voor anderen en uitstapjes voor bejaarden. Men doet ook werk dat onder bestuur van vrijwilligers door beroepskrachten wordt uitgevoerd, zoals verstandelijk-gehandicaptenzorg, jeugdhulpverlening en kinderopvang.
De vraag die centraal stond was: "Hoe kun je je humanistische uitgangspunten herkenbaar maken in het werk dat je doet?" Aan de hand van een casus gaf van Oosten aan hoe moeilijk het handelen in een opvoedingssituatie kan zijn, terwijl je je volledig bewust bent van je uitgangspunten. De werkers van Humanitas eisen van zichzelf een houding van gelijkwaardigheid, respect, een open wijze van handelen. Zij willen vatbaar zijn voor kritiek en ruimte geven voor discussie. Daartegenover houden ze vast aan gezag ten behoeve van de veiligheid van hun pupil, maar ze nemen het gezag terug als het kind zelf verantwoordelijkheid wil dragen. Dat zijn geen geringe eisen. Geen wonder dat dat in concrete opvoedingssituaties licht tot vragen en dilemma's aanleiding kan geven. *Praktische Humanistiek* hoopt hierop nog terug te komen

***

Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Ziekenhuizen (VGVZ) 20 jaar

Op 25 oktober jl. vierde de VGVZ zijn 20-jarig bestaan met een symposium in Ede. De deelnemers ontvingen een boekje met een historische schets van de vereniging van de hand van oud-secretaris W. Kuttschrütter en de tekst van de inleidingen die vanuit de sectoren van de verenigingen gehouden werden. Voor de joodse GV sprak rabbijn J. Jacobs, voor de katholieke GV pastor Kees de Groot en voor de protestantse GV dominee Jan de Groot. De humanistische sector had Jorine Boegem, hoofdbestuurslid van het HV gevraagd dit karweitje op te knappen.
Niets ten nadele van Jorine, zij sprak bekwaam en innemend over 'Van de marge naar een eigen plaats in de zorg, het verhaal van 14 jaar geestelijke verzorging van de humanistische sector van de VGVZ'. Maar daar had toch eigenlijk een raadsvrouw of raadsman moeten staan, vind ik. Je zou toch raar opgekeken hebben als de katholieken een bisschop hadden laten opdraven? Maar afgezien daarvan, de raadslieden moeten nu eindelijk eens leren voor zichzelf te spreken, ook op beleidsniveau. Ze zullen moeten knokken voor hun plek. Dit jubileum was een uitgelezen gelegenheid om de eigen inbreng van de humanistische raadslieden voor het voetlicht te brengen.
Als eerste werd het woord gevoerd door de heer Gijsbers, voorzitter van het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO) die de gelegenheid te baat nam om te verduidelijken wat hij de dag ervoor, tijdens de hoorzitting van de Tweede Kamer, gezegd had over de relatie tussen de overheid en de kerken. Daar hief hij de vinger naar de overheid. Op deze ochtend hief hij de vinger naar de geestelijke verzorging: "Geestelijke verzorging is een onlosmakelijk deel van het zorgpakket, zeker, maar de geestelijke verzorging moet dat wel waarmaken. Daar vraagt de politiek om," zo zei Gijsbers.
De scheidende voorzitter van de VGVZ, Folkert Strikwerda, haakte daarop in: "Geestelijke verzorgers zijn niet primair vertegenwoordigers van een kerk," zei hij. "Daarom kun je van

de kerkgenootschappen (en van het HV) nooit vragen de kosten voor de geestelijke verzorging te dragen."
Als feestredenaar trad Cornelis Verhoeven op. Deze filosoof toonde eerst vrij scherp de absurditeit van geestelijke verzorging aan, om vervolgens met een tegen-casus het grote nut ervan aan te tonen.

Ko Burger

Nieuwsbrief Universiteit voor Humanistiek

Onderzoeksproject Humanistische Voorzieningen

In het kader van het onderzoeksproject 'Humanistische Voorzieningen' is een begin gemaakt met een onderzoek naar de maatschappelijke behoefte aan de voorzieningen van het Humanistisch Verbond. Het betreft een zgn. derde geldstroom onderzoek dat in opdracht van het HV wordt uitgevoerd. Het onderzoek is, onder begeleiding van prof.dr. Rob Tielman, door drs. Mariëtte Leentvaar opgezet en wordt door haar uitgevoerd. Daartoe is zij gedurende de maanden juli 1991 t/m februari 1992 aangesteld als toegevoegd onderzoeker.

Formele aanwijzing Universiteit voor Humanistiek

Op 13 juli jl. is bij koninklijk besluit, de Universiteit voor Humanistiek aangewezen als bijzondere universiteit, zoals bedoeld in artikel 218 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs.
De Universiteit voor Humanistiek – de opvolger van de HBO-opleiding tot humanistisch geestelijk werkende – is opgericht op 30 mei 1986. Het bestuur van de stichting heeft daarop een verzoek ingediend om aangewezen te worden als universiteit die ten aanzien van de door haar te verlenen doctoraten in de humanistiek gelijkgerechtigd is met de theologische universiteiten.
Op 26 januari 1989 heeft de ministerraad besloten tot aanwijzing van de universiteit over te gaan. Daartoe diende echter artikel 220 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs te worden gewijzigd, om tot uitdrukking te brengen dat bij een universiteit voor levensbeschouwelijk onderwijs de deugdelijkheid van het onderwijs op gelijkwaardige wijze als die ten aanzien van het theologisch onderwijs moet worden gewaarborgd. De wijziging is in december 1990 tot wet verheven.
Op 1 september 1989 heeft de UVH voor de eerste maal het onderwijsprogramma voor haar wetenschappelijke opleiding van start laten gaan. Om de tijd nodig voor de realisering van genoemde wetswijziging te overbruggen, is met de Minister van O&W een voorlopige voorziening getroffen, die het mogelijk heeft gemaakt dat de universiteit reeds vanaf dat moment getuigschriften heeft kunnen uitgeven. Nu de formele aanwijzing een feit is mogen officiële bullen worden uitgereikt.

Afgifte eerste officiële getuigschriften

Op 26 september jl. zijn de eerste officiële propedeusebullen uitgereikt aan de studenten die een (propedeuse-)verklaring in hun bezit hadden. Vervolgens is op 11 oktober jl. de eerste doctoraalbul uitgereikt aan Elly Hoogeveen, docent geestelijke verzorging aan de UVH. Tenslotte vond op 31 oktober de eerste promotie aan de UVH plaats. Drs. Robert Lafaille promoveerde op het proefschrift 'Programma's voor gezonde leefwijze: een aanzet tot een culturologische en synthetische analyse'. Centraal aandachtspunt in deze studie was de vraag in hoeverre positieve veranderingen in de gezondheid veroorzaakt worden door het beoefenen van yoga. Dit proefschrift levert dan ook de samengevatte resultaten van een landelijke inventarisatie onder 250 yoga-beoefenaren, die Lafaille gedurende één jaar volgde.

Openingstijden bibliotheek

De openingstijden zijn per 1 oktober als volgt: ma. t/m do. van 9.30 – 16.00 uur. Op vrijdag is de bibliotheek geheel gesloten.

Tijdelijke benoeming 3e lid College van Bestuur

Voor de interimperiode waarin de universiteit zich bevindt, heeft het Stichtingsbestuur mw.drs. Dieuwertje Bakker benoemd tot lid van het CVB. Het gaat hier om een tijdelijke benoeming tot 31 december 1991.

Voorlichting en werving aanstaande studenten

Er worden 3 voorlichtingsmiddagen georganiseerd: op 16 november, op 14 maart en op 16 mei. Op die dagen kan iedereen die geïntereseerd is in een studie aan de UVH kennismaken met docenten en studenten.

Publicaties

Wetenschappelijk Jaarverslag 1990: Hierin wordt beschreven op welke wijze in 1990 werd gewerkt aan de opbouw van een onderzoeksinstituut, de ontwikkeling van een onderzoeksprogramma, de bevordering van de kwaliteit van onderzoek, etc. Bovendien wordt erin een overzicht gegeven van de wetenschappelijke activiteiten en produkten van de verschillende medewerkers. Het jaarverslag is te bestellen à *f* 5,–.
Studiegids 1991-1992: deze is à *f* 10,– verkrijgbaar (excl. porto).
Studie-informatie 1992-1993: voorlichtingsbrochure van de UVH, gratis verkrijgbaar.
Publicaties kunnen worden aangevraagd bij het secretariaat van de UVH: 030-312674.

Recensies

Elly Hoogeveen, *Eenvoud en Strategie, De praktijk van het humanistisch geestelijk werk.*
Humanistische Bibliotheek, uitgeverij Acco, Amersfoort/Leuven 1991. 160 pagina's.
ISBN 9052560579. *f* 29,00.

Eenvoud en Strategie is geschreven "na vijftien jaar praktijkervaring binnen het humanistisch geestelijk raadswerk (...) waarop ik met warmte terug kijk, omdat het me de voldoening schonk van de ontplooiing van die vermogens waarover – naar ik veronderstel – mensen van nature beschikken."
Dit citaat uit de openingszin van de inleiding geeft al meteen aan wat we verwachten kunnen als humanistisch raadsvrouw Elly Hoogeveen de kloof tussen de theorie en de praktijk van dit geestelijk werk aan de orde stelt: je kunt theoretische beschouwingen over humanistisch geestelijk werk alleen maar wantrouwen; de praktijk komt eerst.
Bij het lezen van de eerste hoofdstukken van *Eenvoud en Strategie* kwam de vraag bij me op: "Als we nu weer eens helemaal opnieuw zouden kunnen beginnen met humanistisch raadswerk? Hoe zou dat zijn?" Het antwoord is in dit boek te vinden: "Spreken over zingevingsvragen, bestaansvragen, geestelijk functioneren, kan alleen zinvol gebeuren wanneer ik het heel persoonlijk en zo concreet mogelijk houd. En dan moet ik er maar op vertrouwen dat de wijze waarop ik me met het leven probeer te verstaan – terwijl ik mijn best doe om zo eerlijk mogelijk te zijn om me van daaruit met de cliënt te verbinden – zijn effecten zal hebben en impliciet zal doorwerken, waardoor dat wat op gang kàn komen ook zàl komen" (p. 13-14).
Dat is de smalle basis van het werk/de praktijk waar Elly Hoogeveen in eerste instantie op plaats neemt, terwijl ze elke 'theorie' over het humanistisch geestelijk werk tussen aanhalingstekens zet, want "van 'de theorie' van het geestelijk werk kan voor het grootste gedeelte gesteld worden dat ze zich ontwikkeld heeft vanachter een bureau" (p. 21).
Alles wat er vervolgens aan theorie of methodiek van het geestelijk werk in dit boek naar voren gebracht wordt, is doordachte praktijk.

In het tweede hoofdstuk bekritiseert Elly Hoogeveen enkele aspecten van de 'mythe' van het humanistisch geestelijk werk. Zo zegt zij bijvoorbeeld over professionaliteit: "Het professionalisme is niet te vinden in gespecialiseerde kennis van menselijke problematiek, maar in de basishouding van waaruit de geestelijk werker de relatie aangaat met de andere mens met diens specifieke problematiek" (p. 31). Zij typeert deze professionele houding met termen als 'echtheid', 'betrokkenheid', 'acceptatie', 'begrip', 'moed', 'openheid', 'verstandig inzicht' en dergelijke. Dit zijn algemeen menselijke vermogens waar humanistische raadslieden professioneel mee werken, eenvoudig en naar beste kunnen, maar met vallen en opstaan. Dus zeker zonder de pretentie van een gegarandeerd geslaagde interventie.
Een ander punt van kritiek van Elly Hoogeveen is de nadruk die op humanistisch geeste-

lijk werk als vervulling van een 'ambt' wordt gelegd. Over humanistisch geestelijk werk is men, in navolging van het kerkelijk spraakgebruik, als een 'ambt' gaan spreken. De schrijfster ziet hier een contradictio in terminis in: "Principieel gezien kan een ieder die zich bewust 'humanistisch' noemt en met deze levenshouding met anderen in contact staat (wil staan) een 'ambtsdrager' genoemd worden. Maar dan kunnen we de term beter helemaal niet gebruiken. Volstrekte gelijkwaardigheid, werkelijke wederzijdse communicatie verdraagt zich niet met het begrip ambt, maar heeft veeleer te maken met begrippen als 'vriend', 'medemens', 'lotgenoot'" (p. 35). Ze sluit overigens niet uit dat de term 'ambt' een functie zou kunnen vervullen bij het omschrijven van het karakter van het humanistisch geestelijk werk, maar dan losgemaakt van het kerkelijke begrip ambt.

Langs deze kritische lijnen denkend, duidt Elly Hoogeveen in de volgende hoofdstukken met behulp van praktijkvoorbeelden aan hoe zij termen als 'humanistisch' en 'humanistisch geestelijk werk' zou invullen, en gaat ze in op de essentie van het geestelijk werk, het professionele karakter ervan en de rol die de levensbeschouwing daarbij speelt.
Bij haar beschouwing van de naar voren gebrachte praktijkvoorbeelden baseert de schrijfster zich vooral op wat haar vroegere leermeester Jaap van Praag over geestelijk werk heeft geschreven. Ze komt zo tot wat ze zelf een 'praktijktheorie' noemt, waarmee ze in alle bescheidenheid iets hoopt te verhelderen en "de richting en de intentie van het werk aan te geven" (p. 110). Maar "de praktijk, de werkelijkheid van het werk, is nooit in zijn volledigheid en complexiteit te beschrijven en te benoemen."
Naast de levensbeschouwelijke houding van de werker, zijn (zelf)kritische houding en zijn werkrelatie in het één op één contact, beschrijft ze op deze manier de dikwijls ingewikkelde positie die zij als raadsvrouw in het ziekenhuis heeft. Zij stelt ook daar nog eens: "Theorievorming die het engagement, de werkelijke betrokkenheid op het leven, op de menselijke problematiek, op concrete situaties verlaat, dreigt zich te verliezen in abstracties en kan leiden tot bevriezing" (p. 156).
Eenvoud en Strategie is daarmee geen theorieboek of methodenleer van het geestelijk werk geworden. Dat kan men zeker jammer vinden, want ik geloof dat niet alleen buitenstaanders, maar ook de (toekomstige) werkers zelf heel graag eens zo'n systematische theorie en methodenleer onder ogen zouden krijgen. Maar Elly Hoogeveen heeft voldoende gerechtvaardigd waarom ze hier zo te werk is gegaan. En wie naar basisbegrippen zoekt, kan ik juist aanbevelen dit boek te lezen, en vooral te hèrlezen. Want ja, zo gaat het in de praktijk(theorie), je krijgt je inzichten niet cadeau!

Eenvoud en Strategie is het eerste boek dat in de reeks 'Humanistische Bibliotheek' bij de Academische uitgeverij in Amersfoort verschijnt. De lezers van *Praktische Humanistiek* kunnen het tegen een reductie van drie gulden bij de uitgever bestellen (zie de bon achterin dit nummer).

Ko Burger

Anne Polet *Verder, Over rouw na suïcide.*
Acco, Amersfoort 1989, 144 pagina's.
ISBN 9033490609. *f* 28,–.

In dit boek beschrijft Anne Polet haar persoonlijke ervaringen tijdens het rouwproces na de suïcide van haar broer.
Oorspronkelijk was het een afstudeerscriptie van haar psychologiestudie. De combinatie van persoonlijke ervaringen en beschrijving van theorieën van psychologen over rouw en rouwverwerking hebben een bijzonder boekje opgeleverd, zowel voor geestelijk raadslie-

den als voor rouwenden.
Deel 1 geeft een kort overzicht van de ordeningen die door verschillende psychologen worden aangebracht in het rouwproces. Er worden twee soorten modellen beschreven. Het eerste is het fasenmodel. Onderzoekers beschrijven het rouwproces als verlopend in 3, 4 of 5 fasen. De eerste fase is die van de ontkenning, het met stomheid geslagen zijn, het versuft rondlopen. De laatste fase is het kunnen hanteren van het verlies, het 'opnieuw beginnen' van de rouwende. De tussenfasen worden verschillend aangeduid. Het andere model van beschrijving van het rouwproces is het taken- en componentenmodel, het beschrijven van de belangrijkste gemeenschappelijke kenmerken van een rouwproces. Vier 'rouwtaken' worden genoemd: accepteren van de realiteit van het verlies, ervaren van de pijn van de rouw, aanpassen aan een omgeving waar de overledenen afwezig is, en terugtrekken van de emotionele energie die gericht was op de overledenen, en die opnieuw investeren in andere relaties.
Nadeel van elk model vindt Anne Polet "dat individuele verschillen in de rouwverwerking naar de achtergrond verdwijnen." Daarom geeft ze zelf in het tweede deel van haar boek de aandacht aan de individualiteit en de gevarieerdheid van het rouwproces, door haar ervaringen bij de zelfmoord van haar 20 jarige jongere broer te beschrijven. Dit persoonlijke document wordt aangevuld met relevante gegevens uit de literatuur.
Dit tweede deel belicht heel persoonlijk maar toch op een evenwichtige manier een aantal aspecten van het specifieke van de rouw na suïcide. De hoofdstukken zijn: De eerste reacties. Afscheidsbrieven. De begrafenis. Schuldgevoelens. Emoties buiten de oevers. Reacties van anderen. Hallucinaties en herinneringen. Depressie. Veranderingen door de dood. Foto's en nagelaten eigendommen. Tenslotte beschrijft ze haar bezig zijn met de dood, en haar boosheid en twijfels.
Anne Polet beschouwt als nabestaanden van een overleden persoon niet alleen de familie, maar ook allen die tot de maatschappelijke kring behoren. Ook hulpverleners en begeleiders worden zo tot de nabestaanden gerekend, en dat lijkt me heel juist. Wij zijn als raadslieden dikwijls zo betrokken bij de overledene dat we voor de nabestaanden niet alleen begeleider van het rouwproces zijn, maar ook zelf rouw te verwerken hebben.
Het boekje besluit met een bijlage over suïcide, hoe je kunt helpen, waar hulp te krijgen is.

Ko Burger

Jan Ebskamp en Henk Kroon, *Ethisch leren denken in de hulpverlening, verzorging en sociale dienstverlening.*
Intro, Nijkerk 1990, 110 pagina's.
ISBN 9026619375. *f* 27,50

Ethisch leren denken in de hulpverlening, verzorging en sociale dienstverlening, is een leerboek van de hand van Jan Ebskamp en Henk Kroon, beiden o.a. docent geestelijke en maatschappelijke stromingen en ethiek. Het is een boek dat volgens de auteurs gaat over dilemma's en over de verantwoording van je handelen. Ethische dilemma's gaan altijd over zaken die je werkelijke belangen, welzijn en geluk raken. En ethiek kan helpen een richting te wijzen voor een oplossing van zo'n dilemma, stellen ze.
Ze vragen zich ook af waarom ethiek zo 'in' is en geven als antwoord dat we geen behoefte hebben aan een nieuwe moraal, aan een gedragscode met geboden en verboden, maar dat er wel behoefte bestaat aan een ethiek die de discussie over morele kwesties begeleidt: "Er is vraag naar een praktische benadering bij discussies en argumentaties van morele aard. Mensen varen niet meer op de koers van de groep, de omgeving, de kerkgemeenschap. Mensen willen zelf weten waar om het

goed en verantwoord is om iets te doen of na te laten." (p. 8)

Ten aanzien van hulpverleners, verzorgenden en sociale dienstverleners zeggen de auteurs: "Een beperkt deel van de beroepsbeoefenaars kan zich in de dagelijkse praktijk, waarin ethische kwesties op hen afkomen heus wel redden. Zij weten zich voldoende beroepsbekwaam om in wisselende situaties hun weg te kiezen. Een groot deel heeft echter behoefte aan een richtlijn die meer duidelijkheid biedt voor hun beroeps-ethisch handelen. Zo'n richtlijn geeft beveiliging van zijn eigen werkmethoden ten opzichte van soms niet begrijpende anderen, maar is vooral ook een garantie voor de cliënt. Deze weet wat hij van een bepaalde werker mag verwachten." (p. 9)
Ethisch leren denken is bedoeld om een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen van een beroepsethiek voor hen die werkzaam zijn in de hulpverlening, verzorging en sociale dienstverlening. Het wil richtlijnen geven in het bespreken van ethische dilemma's die zij in hun beroepssituaties tegenkomen.

In hoofdstuk 1 wordt vooral aandacht geschonken aan begripsverheldering en begripsafbakening. Niet ten onrechte stellen de auteurs hierin dat de begrippen 'ethiek' en 'moraal' vaak door elkaar worden gehaald. Maar ook 'normen', 'waarden' en 'gewetensvorming' komen duidelijk aan de orde.
Jammer is wel dat onder 'Moraal en Levensovertuiging' in één adem wordt gesproken over Christelijke ethiek, Socialistische ethiek, Liberale ethiek, Humanistische ethiek en Islamitische ethiek. Alsof er geen onderscheid zou zijn tussen een levensovertuiging en een politieke overtuiging. Dit werkt begripsverwarring juist weer in de hand.
In hoofdstuk 2 wordt een model aangereikt aan de hand waarvan men een ethische discussie kan voeren en uit dilemma's kan geraken. De auteurs noemen dit model: 'Ethisch leren denken'. Het model bestaat uit 4 stappen, die opeen volgend bestaan uit het vaststellen van de feiten, de handelingsalternatieven, overwegingen, waarden en belangen die op het spel staan en de uiteindelijke beslissingen en toetsing.
In hoofdstuk 3 wordt aandacht besteed aan het respect voor de eigen verantwoordelijkheid van de cliënt. Belangrijk in dit hoofdstuk is m.i. vooral dat er gewezen wordt op de valkuilen waar je als hulpverlener in kan stappen, juist bij de vraag wie welke verantwoordelijkheid draagt in de hulpverleningssituatie. Aan de orde komen o.a.: het recht om hulp- en dienstverlening te weigeren, rechten voor geestelijk gehandicapten en respect voor de eigen verantwoordelijkheid van demente ouderen. Maar ook het respect voor de eigen verantwoordelijkheid bij zelfdoding komt aan bod. Hierbij wordt gepleit voor vooral meer openheid.
Hoofdstuk 4 gaat over het zorgvuldig omgaan met overtuigingen. Het betreft de vraag hoe een werker in de hulp- en sociale dienstverlening dient om te gaan met de overtuiging van de cliënt. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen overtuigingen in het algemeen, levensovertuigingen "zoals de godsdiensten" en politiek gekleurde opvattingen.
Volkomen terecht stellen de auteurs dat voor veel hulpverleners godsdienst in de taboesfeer ligt. "Veel hulpverleners onderschatten daardoor wat zo'n godsdienst betekent voor de cliënt met wie ze te maken hebben. Ze hebben er als het ware een blinde vlek voor" (p. 55). Ik zou hier nog aan willen toevoegen dat deze uitspraak niet alleen opgaat voor godsdienstige levensovertuigingen, maar voor elke levensovertuiging.
Hoofdstuk 5 handelt over het omgaan met vertrouwelijke informatie. Aan de orde komen o.a.: recht op privacy, zwijgplicht binnen de hulp- en dienstverlening, zwijgplicht en beroepsgeheim, verbreding van de zwijgplicht, multidisciplinaire samenwerking en zwijgplicht.

Daarop aansluitend wordt in hoofdstuk 6 ingegaan op het omgaan met schriftelijke informatie over cliënten. Onderwerpen zijn: observeren en rapporteren, zorgvuldig zijn met schriftelijke rapportage, dossiervorming, inzage-recht en eigendom, het doorgeven van informatie en beheer.
Gebruik en misbruik van macht komt in hoofdstuk 7 aan de orde. Verschillende vormen van macht worden genoemd, zoals statusmacht, deskundigheidsmacht, sanctie- en beloningsmacht en structurele macht. Ingegaan wordt op de vraag of macht en hulpverlening kunnen samengaan. Maar ook positief en negatief gebruik van macht en de relatie tussen macht en intimiteit worden besproken.
De samenwerking met andere hulpverleners is het onderwerp van hoofdstuk 8. Collegialiteit en solidariteit zijn hier de trefwoorden. Het omgaan met stagiaires, het samenwerken met vrijwilligers en de dubbele solidariteit (het belang van de instelling versus het belang van de cliënt komen aan bod.
Hoofdstuk 9 heeft het eigen functioneren als onderwerp. Motieven, gevoelens, opvattingen en de beperkingen van de hulpverlener worden hierin behandeld.
Hoofdstuk 10 tenslotte is gewijd aan de maatschappelijke dimensie van de hulpverlening.
Bij elk hoofdstuk worden naast praktijkvoorbeelden één of meer opdrachten gegeven en het boek wordt afgesloten met een groot aantal leervragen over de onderwerpen die in de hoofdstukken zijn behandeld en voor ieder hoofdstuk afzonderlijk worden aangegeven.

Alles bij elkaar is *Ethisch leren denken* een goed leesbaar boek dat heel bruikbaar is wanneer je als docent onderwerpen behandelt waarin ethiek een rol speelt of kan spelen. Maar ook voor hulpverleners die al wat langer meelopen kan het boek een steun zijn om het eigen functioneren kritisch onder de loupe te nemen. Bovendien geeft het inzicht in de problemen waarmee hulpverleners uit andere disciplines geconfronteerd worden.

Een paar opmerkingen. Doordat het boek geschreven is voor uiteenlopende disciplines, lijkt het me minder geschikt om te gebruiken als een leerlingenboek.
Ten aanzien van het in hoofdstuk 4 gestelde, zou het aanbeveling verdienen om onderscheid te maken tussen maatschappelijke en psycho-sociale problemen die ontstaan zijn vanuit of onder invloed van een levensbeschouwing en problemen die de levensbeschouwing zelf direct betreffen. Want de genoemde blinde vlek zou voor dit laatste nog wel eens veel groter kunnen zijn, met alle gevolgen voor het handelen van de hulpverlener.

Wiebe de Jonge
(Humanistisch raadsman en docent levensbeschouwelijke stromingen)

***Rekenschap* 91/3.**
Uitgave van de Stichting Socrates. Abonnement *f* 45,–. Los nummer *f* 12,50.

Het thema van dit nummer van *Rekenschap* is 'lichamelijkheid'. Het uitgangspunt is dat "langzamerhand het besef doordringt dat de omgang met onze lichamelijkheid een essentieel moment is van cultuur en samenleven. Alle aspecten van cultuur en samenleven – ook die welke als louter 'geestelijk' worden beschouwd – worden erdoor geraakt." aldus de redactie.
Het openingsartikel is van Herman Coenen, hoogleraar Mens-, maatschappij- en cultuurwetenschappen aan de Universiteit voor Humanistiek. Hij keert zich tegen de abstract-filosofische uitspraken die tegenwoordig nogal eens gehoord worden zoals 'afscheid van het subject', 'dood van het subject' etc. en wil liever terug naar de "gewone ervaring die ons op het lijf geschreven is." De lezer kan geboeid volgen hoe hij dit pleidooi voert, zelf wetenschapsman zijnde.
Wat dit nummer aantrekkelijk maakt zijn

twee lekkere vertelartikelen, één van Albert Nieuwland, en één van Elly Hoogeveen. Nieuwland schrijft over zingeving en eetgewoonten. Hij laat zien dat "eten, het voedsel tot zich nemen, in alle tijden en culturen ingebed is geweest in sociale en religieuze rituelen. Als men zich dit bewust wordt, en het rituele karakter van eetgewoonten herstelt, zou dat kunnen bijdragen aan het ervaren van zin in het leven" (p. 144).
Hij illustreert zijn verhaal met boeiende scènes uit zijn grote antropologische en sociologische vertelboek. Heerlijk om te lezen, en een belangrijke bijdrage tot de visie op zingeving in het dagelijks leven.
Dat geldt ook voor het artikel 'Geestelijk werk en de taal van het lichaam' van Elly Hoogeveen. Dit is een aflevering uit het boek 'Elly vertelt'. De gevalsbeschrijvingen maken heel duidelijk wat zij wil zeggen. Zij stelt dat we "via allerlei reacties van ons lichaam worden geconfronteerd met de emotionele reactie op bijvoorbeeld een bepaalde situatie, de aanblik van de ander, een duiding of een uiting van een gesprekspartner" (p. 163). Het is volgens haar voor een geestelijk verzorger van groot belang om zijn of haar eigen lichaam en de eigen emotionele lichamelijke reacties te kennen, en te kunnen hanteren. De cliënt krijgt via de lichamelijke expressie van de geestelijk werker vaak onbewust een ervaring, een indruk van zijn gemoedsgesteldheid, instelling en mate van betrokkenheid. Anderzijds kan de geestelijk werker door te letten op lichamelijke reacties van de cliënt, inzicht krijgen in wat de cliënt beweegt. "Dit gegeven is zeker voor een geestelijk werker van het grootste belang omdat hij vanuit de aard van zijn professie streeft naar communicatie met zijn cliënt, en bij herhaling voor de vraag gesteld wordt, hoe binnen de relatie met de cliënt met dergelijke gevoelens en emoties om te gaan" (p. 163).
Verder in dit nummer van *Rekenschap*: Carla van Balen (Universitair docent aan de UVH en historica) over het politieke proces van besluitvorming in de Tweede Kamer dat in 1983 leidde tot opname in de grondwet van het 'recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam.' Mariët Franken over 'Chronische pijn: de ervaringswereld van artsen tegenover die van patïenten.' Tenslotte Roelie Koning over de tweespalt lichaam-geest in de Nederlandse literatuur van de laatste eeuw, en een fragment uit de biografie die Sjoerd Wieling over Jaap van Praag aan het schrijven is.

Ko Burger

***Code voor de maatschappelijk werker* en *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker* (1990).**
Twee uitgaven van de landelijke Vereniging van Maatschappelijk Werkers (LVMW), postbus 2734, 3500 GS Utrecht (030-948603).

Of humanistische raadslieden nu in de eerste plaats ambtsdragers zijn of professionals, het is altijd nuttig kennis te nemen van de ontwikkelingen in de aanpalende professies.
Er is, voorzover mij bekend, nog geen begin gemaakt met een systematische actualisering van onze beroepscode uit 1977. De toenemende professionalisering van het humanistisch raadswerk zal dat spoedig noodzakelijk maken.
De landelijke vereniging voor maatschappelijk werkers heeft onlangs een vernieuwde beroepscode uitgegeven, die hier kort behandeld wordt.

"De maatschappelijke opdracht van vertegenwoordigers van professies is hun deskundigheid in te zetten voor het realiseren van de specifieke waarde waarop hun beroep gericht is." aldus de vernieuwde beroepscode voor de maatschappelijk werkers.
"Voor het beroep maatschappelijk werker staat een waarde centraal waarin aspecten van het samenleven van mensen tot uitdrukking komen. Deze waarde houdt namelijk in dat

mensen zich, in wisselwerking met hun omgeving, zo goed mogelijk kunnen ontplooien naar eigen aard, behoeften en opvattingen en tevens dat zij rekening houden met anderen." (p. 4)
"De maatschappelijk werker richt zich in zijn beroepsuitoefening specifiek op al die factoren – van materiële en immaterile aard – in de wisselwerking tussen personen en hun omgeving, die het tot zijn recht komen belemmeren. Hiermee is het domein gegeven waartoe de beroepsuitoefening van de maatschappelijk werker zich uitstrekt."
Deze *Code* is op een aantal punten anders dan de eerste *Code* – er zijn bijvoorbeeld nieuwe bepalingen over de omgang met dossiers en het verstrekken van informatie, de geheimhoudingsplicht, samenwerkingsverbanden, professionele autonomie en een nadere uitwerking van ethische aspecten, met name respect voor de persoon van de cliënt en de erkenning van diens verantwoordelijkheid voor eigen keuze van handelen.
De term 'hulpverlening' is in de nieuwe *Code* niet meer te vinden: "Om recht te doen aan de verschillende elementen van de beroepsuitoefening is de term hulpverlening, die in de vorige *Code* in drie betekenissen voorkwam, vervangen en wel als volgt: in artikel 1 van de vorige *Code* werd hulpverlening aangeduid als primaire verplichting voor de maatschappelijk werker. In de nieuwe formulering wordt aangesloten bij (...) het nastreven van de centrale waarde van het beroep." Ten tweede : "waar de term hulpverlening werd gebezigd om de werkzaamheden van de maatschappelijk werker te beschrijven is hulpverlening vervangen door het begrip beroepsuitoefening." Ten derde: "waar het gaat om de relatie tussen cliënt en maatschappelijk werker – één specifiek terrein van de beroepsuitoefening – wordt thans de term professionele relatie ingevoerd" (p. 5). "Deze wijzigingen in de terminologie geven enerzijds duidelijker het eigene van het beroep maatschappelijk werker weer en sluiten anderzijds beter aan bij andere beroepscodes."
De nieuwe *Code* bevat, naast een algemeen deel, een hoofdstuk over de verhouding tot de cliënt, samenwerking met anderen, de verhouding tot de organisatie waaraan de maatschappelijk werker zich verbonden heeft, en de verhouding tot beroepsgenoten.

De uitgave *Beroepsprofiel* van de LVMW biedt een uitgebreide en heldere beschrijving van doel, taak en methoden van de maatschappelijk werker als professional. Er wordt in een apart hoofdstuk ingegaan op de bekwaamheid van de maatschappelijk werker, zijn kennis, visie, houding en handelingsvaardigheid. Naast de werkveldbeschrijving en een overzicht van de landelijke organisaties op maatschappelijk werk gebied, vindt men in de bijlagen een overzichtelijke opsomming van de verschillende soorten maatschappelijk werk: algemeen maatschappelijk werk, de gemeentelijke sociale dienst, in FIOM-instellingen, het bedrijfsmaatschappelijk werk, in de Jongeren Advies Centra, het maatschappelijk werk in de intramurale gezondheidszorg, voor zintuiglijk gehandicapten, Sociaal-Pedagogische diensten, RIAGGS, etc.
Beide uitgaven zijn in de UVH-bibliotheek aanwezig.

Ko Burger

Boeken en tijdschriften

Woonzorg. Over thuiswoonconstructies voor ouderen
Humanitas, 1991. Samengesteld door de landelijke werkgroep 'Dichter bij huis'. ISBN 90-72890-01-02. 158 pagina's. *f* 24,50.
Dit boek gaat over nieuwe combinaties van ouderenhuisvesting en van dienstverlening aan ouderen, die de greep op hun eigen woon- en leefsituatie dreigen te verliezen maar niettemin op zichzelf willen blijven wonen.
Het is een leer-leesboek. Er wordt ook een werkmap bij gemaakt door Hennie Nelissen, met financiële steun van het Koningin Julianafonds en Het Maagdenhuis.
Voor wie zich wil verdiepen in het brede veld van behoeften ten aanzien van wonen en zorg van ouderen is *Woonzorg* een uitermate boeiend boek, dat met name aantoont dat er mensen moeten komen die als 'ouderenadviseur' of 'sociaal advocaat voor ouderen' zulke ouderen helpen te achterhalen wat hun feitelijke, niet door anderen aangeprate wensen en behoeften zijn. Humanitas kan daarin een taak vervullen, maar zeer waarschijnlijk niet alleen en niet op eigen houtje. Humanitas kan echter wel initiatieven nemen, die er toe gaan leiden dat deze vorm van advisering de plaats gaat innemen van de vaak niet belangeloze instanties en instituties van heden.
Het boek *Woonzorg* is bij het Centraal Bureau van Humanitas te bestellen door overschrijving van *f* 24,50 op postgiro 582.000 van Humanitas. Humanitas-afdelingen ontvangen op verzoek een gratis exemplaar.
(Bron: *Ouderenwerkkrant* april '91)

Kontaktblad Federatie Vereniging voor Pastoraal Werkers (VPW) Nederland, beroepsvereniging van R.K. Pastores, 1991-3.
Dit septembernummer is grotendeels gewijd aan aspecten van professionalisering van het pastoraat. Het bevat onder andere een gesprek met Gerard Groener, docent aan de Katholieke Theologische Universiteit Nijmegen. Hij is betrokken bij het theologische practicum en het pastorale jaar voor theologiestudenten.
Om inzicht te kunnen krijgen in de professionaliseringsbehoeften onder pastores, heeft de Theologische Faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen een aantal pastores een enquête toegestuurd. Deze enquête maakt deel uit van een vierjarig onderzoek, dat plaatsvindt in opdracht van de Federatie van Verenigingen van Pastoraal Werkers (VPW), onder de naam 'Professionalisering van het pastoraal ambt'.
Eén van de onderzoekers, Hans Schilderman, beschrijft in zijn bijdrage het probleem van de pastorale professionaliteit: "De één is er een warm voorstander van, de ander wijst het af, maar waar gaat het over? Wat is professionaliteit? Wat is het verband met sakramentaliteit en spiritualiteit? En is een professionele pastoor diegene die een goede diagnosticus, hermeneut en planner is?" (voorwoord).
Kontaktblad is een uitgave van de Federatie VPW Nederland en kost *f* 40,– per jaar. Voor leden gratis.

IGE Bulletin, september 1991. Kwartaalblad van het Instituut voor gezondheidsethiek, postbus 778, 6200 AT Maastricht.
Naast de casus-bespreking (over experimenteren met psychiatrische patiënten) wordt in dit nummer van IGE-bulletin verslag gedaan van het congres 'Keuzen in de Zorg' van 21 juni j.l. in Utrecht. De bijlage 'Bibliografie' gaat over 'Eigen verantwoordelijkheid in de gezondheidszorg', van de zieke wel te verstaan. Een reisverslag van Johan de Leeuw, die met een groep ethici naar Japan ging, vertelt hoe Japanners met ethische vraagstukken omgaan. "Een interessante ontmoeting had ik met Akio Sakai en Hiroschi Fujiwara. Zij lichtten mij uitvoerig in over de meest actuele onderwerpen. Eén van de belangrijkste topics is de discussie rond de hersendooddefinitie. In Japan bestaat een grote aversie tegen het transplanteren van organen. Voor dergelijke transplantaties is het immers noodzakelijk dat men de hersendooddefinitie accepteert. Dit is voor veel Japanners onaanvaardbaar omdat zij vanuit hun Boeddhistisch en Shintoïstische tradities geen onderscheid willen maken tussen lichaam en geest. Ook een lichaam dat in onze ogen onbezield is en slechts vegetatief leeft, is voor Japanners één met de geest (om die reden zoekt men nog steeds de stoffelijke resten van gesneuvelde soldaten uit de Tweede Wereldoorlog). Een citaat uit een citaat uit een Japans artikel bracht dit duidelijk onder woorden 'Since human life is so transitory, we should search for harmony by identifying ourselves with the universe. Braindead and persistently vegetative patients should not be recognized as dead, but respected as among the poorest human beings'." (p. 10).

Euthanavisie. Ledenblad van de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie. Minimumcontributie *f* 30,– per jaar. Postbus 75331, 1070 AH Amsterdam.
De Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie heeft op 23 november j.l. haar algemene ledenvergadering gehouden. Het novembernummer van *Euthanavisie* biedt o.a. een bespreking van het rapport van de Commissie Remmelink door Jacob Kohnstamm, tweede kamerlid voor D66, plus een interview met deze politicus.
Voor de rest weer heel veel goede informatie over dit voor raadslieden vaak actuele onderwerp. Bijvoorbeeld een kort stukje van Dr. Reinier Elders, die een paar jaar geleden in het ziekenhuis Gelderse vallei werkte, over de (on)mogelijkheid van euthanasie in dat ziekenhuis: "Het antwoord is neen, omdat de ziekenhuisstatuten vermelden dat het ziekenhuis als grondslag De Bijbel heeft, hetgeen i.c. betekent dat weliswaar 'het onontkoombaar op handen zijnde levenseinde niet eindeloos uitgesteld mag worden, zonder evenwel over te gaan tot beoogd levensbekortend handelen'. Onmiddellijk rijst dan de vraag: wie zegt dat, dat De Bijbel als grondslag dat betekent? Dat zeggen de statuten."
Voor mensen die in zo'n situatie toch meer keuzevrijheid wensen ten aanzien van euthanasie, ziet Elders drie mogelijkheden: "1. De ziekenhuisstatuten kunnen gewijzigd worden. 2. De wet zou kunnen worden gewijzigd in die zin, dat de mogelijkheid van bepaalde handelingen wordt opgelegd aan ziekenhuizen die een feitelijke monopoliepositie hebben. 3. De patiënt kan eisen stellen."

Sylvia Kohlmann en Fred Wartna, *Een perspectief voor Geestelijke Stromingen.*
Nummer 6 in de serie 'Visies op Onderwijs' van de stichting Humanistisch Vormings Onderwijs. Utrecht, 1991. 50 pagina's. ISBN 90-71895-08-4.
Het perspectief op het vak Geestelijke Stromingen (een vak op de basisschool) dat in deze brochure gegeven wordt, is de verdeling van de aangeboden lespakketten in 'antwoordgericht' materiaal en 'vragengericht' materiaal. Geen humanistische visie dus, zoals de titel zou kunnen doen vermoeden. Die is

te vinden in de deeltjes 1 en 2 van deze serie (beiden niet meer verkrijgbaar).
In het vak Geestelijke Stromingen moet de onderwijzer aandacht besteden aan de vijf hoofdstromen: christendom, islam, jodendom, boeddhisme en hindoeïsme, en drie 'maatschappelijk filosofische stromingen', namelijk humanisme, socialisme en liberalisme.
De schrijvers stellen op pagina 11 dat er vijf jaar na de invoering "nog steeds onduidelijkheid bestaat over de bedoeling en de plaats van het vak Geestelijke Stromingen." "Het is opvallend dat het geven van godsdienst, catechese of levensbeschouwelijke vorming nog relatief vaak gezien wordt als een doelstelling van geestelijke stromingen" (en dat is dus niet juist). "Misschien dat dit verband houdt met het feit dat het vooral christelijke instellingen zijn, die tot nu toe materiaal voor Geestelijke Stromingen hebben ontwikkeld." Verderop (p. 15) vragen de auteurs: "Waarom presenteren niet-godsdienstige stromingen zich niet beter binnen Geestelijke Stromingen, waardoor gestimuleerd wordt meer aandacht aan de betreffende stromingen te besteden? Wat weerhoudt bijvoorbeeld een stroming als het humanisme ervan om meer materiaal te maken?" De lezer is geneigd een wedervraag te stellen: "Zou dat niet een mooie taak voor het humanistisch pedagogische centrum zijn, waar de auteurs werkzaam zijn?" De brochure bevat ook bijlagen met opsommingen van lesmateriaal voor het vak Geestelijke Stromingen.

Berichten en adressen

Beroepsvereniging

Op de ontmoetingsdag voor humanistisch geestelijk werkers van 11 oktober j.l. te Utrecht, is de volgende oproep tot deelname aan de oprichting van de Nederlandse Vereniging van Humanistische geestelijk werkenden aan de raadslieden uitgedeeld:

Geachte Collega,

Een initiatiefgroep van raadslieden uit verschillende werkvelden stelt voor om een beroepsvereniging op te richten van humanistische raadslieden. In gesprekken in deze groep, waar ook mensen van ZVB en de UVH bij betrokken waren, zijn de volgende beweegredenen en argumenten voor de oprichting van een beroepsvereniging naar vormen gekomen.

1. Een eigen vereniging kan de maatschappelijke positie en de erkenning van het beroep van humanistische raadslieden bevorderen.
2. Een eigen vereniging kan het professionele functioneren van de leden versterken. Wij denken hier bijvoorbeeld aan bundeling van know-how, elkaar ter zijde staan, samen sterk, inhoudelijke verdieping.
3. Deze landelijke vereniging kan een functie vervullen bij het voorzien in onderzoek, supervisie- en intervisiefaciliteiten, nascholing etc. Ook kan de vereniging een kader bieden voor het regelen van de lijn naar het HV voor praktiserende raadslieden, en voor toekomstige 'humanistici'.

De initiatiefgroep, bestaande uit Els Berkhout, Klazien van Brandwijk, Ko Burger, Thea Engel en Sybilla Hofhuis, brengt dit onder uw aandacht, en vraagt u om mee te doen en mee te denken. Belangstellende raadslieden kunnen zich aanmelden bij de NVH in oprichting, Postbus 367, 3850 AJ Ermelo (het adres van *Praktische Humanistiek*). De leden van de nieuwe beroepsvereniging zal inschrijfgeld en contributie worden gevraagd. Afhankelijk van het inkomen, bedraagt de contributie tussen de *f* 120,– en *f* 360,– per jaar.

Dubbel abonnement

Een aantal raadslieden heeft zowel een privé als een instellingsabonnement genomen op *Praktische Humanistiek*. De redenering die hier achter zit is: het exemplaar in de instelling ligt in de bibliotheek of gaat rond ten behoeve van de collega's in het huis. Ik wil zelf ook een exemplaar thuis hebben.
Er staan immers altijd artikelen in *Praktische Humanistiek* die je nog eens wilt raadplegen, of die je wilt citeren als je zelf een artikel aan het schrijven bent.
We willen deze praktijk graag bij iedereen aanbevelen die in de gelegenheid is om een dubbel abonnement te nemen. U weet immers dat *Praktische Humanistiek* een tijdschrift in opbouw is, en elke abonnee is er één! Heel belangrijk. We hebben nu rond de 300 abonnees en per week melden zich 5 tot 10 nieuwe abonnees. We moeten blijven groeien om in 2 jaar een levensvatbaar tijdschrift tot stand te brengen. Doet U mee?

Een biografie voor Van Praag

Tien jaar geleden overleed Jaap van Praag, de oprichter van het Humanistisch Verbond en grondlegger van het moderne humanisme in Nederland. Een belangrijk deel van zijn werkzame leven was hij leraar. Dat neemt niet weg dat in de verdieping van het humanisme en het praktisch humanisme zijn bijzondere betekenis lag. Gedreven door zijn niet aflatende idealisme slaagde hij erin, gesteund door een handjevol geestverwanten en honderden vrijwilligers, de humanistische zorg voor mensen in extreme situaties algemeen geaccepteerd te krijgen. Van Praag heeft zich behalve voor de geestelijke verzorging ingezet voor de verdieping van het humanisme, de oprichting van een groot aantal humanistische organisaties en de verspreiding van het humanisme in woord en geschrift. Ook in dat opzicht was hij een leraar die zelfontplooiing in verbondenheid onderwees, toen volgzaamheid nog algemeen was.
Het humanisme van Van Praag is tegen de verdrukking in gegroeid. Gaat zijn biografie dezelfde weg?
Als cultureel antropoloog werk ik onder begeleiding van prof. Rob Tielman aan een biografie over van Praag Het is een promotieonderzoek. Als U dit project wilt steunen wordt U verzocht een gift over te maken op giro 582293 van de Stichting Socrates, onder vermelding van 'biografie Jaap van Praag'.

Sjoerd Wieling

Humanisme Internationaal

Erik Stibbe doet in het ledenblad van Humanitas, *Van mens tot mens*, verslag van de bestuursvergadering van de International Humanistic and Ethical Union (IHEU), die hij deze zomer met Wilko Post in Praag bijwoonde namens Humanitas.

"Er werd veel gepraat in een heet Praag, maar er werden ook zaken gedaan onder leiding van de drie voorzitters, Paul Kurtz (USA), Kari Vigeland (Noorwegen) en Rob Tielman. Belangrijk was de toelating van nieuwe leden uit Hongarije, Slowakije, Polen, Rusland en China. Zeer verschillende groepen, die elk hun eigen problemen kennen. Er is gebrek aan geld, het is vaak moeilijk contacten te leggen. Herkenbaar is ook een historisch bepaald probleem: veertig jaar of meer werd een levensvisie buiten de kerk gemonopoliseerd door het communistische systeem. Uitleggen dat humanisme fundamenteel in strijd is met iedere vorm van totalitair denken, is in die landen noodzakelijk. Nuttig was daarom de aanvaarding van het 'minimal statement', de korte omschrijving van wat de IHEU onder humanisme verstaat. Tot ten minste de volgende IHEU-bestuursvergadering werden de gedelegeerden het eens over de formulering, dat Humanisme een ongodsdienstige, ethische en democratische levensbeschouwing is, die er van uitgaat dat ieder mens het recht en de verantwoordelijkheid heeft om vorm en inhoud te geven aan het eigen leven. Humanisme – zo wordt er aan toegevoegd – verwerpt bovennatuurlijke visies op de zichtbare werkelijkheid. In landen als Hongarije en Polen biedt de humanistische organisatie een zinvol alternatief aan mensen, die aan de opbouw van hun land willen werken, los van de kerk, de nationalisten en de resten van de communistische partij(en). Kenmerkend in dit opzicht was ook de toelating van een kleine Russische organisatie. Uit en te na is onderzocht of deze Ethische Gespreksgroep uit Moskou banden heeft met de staat, de partij of de geheime dienst. Pas nadat duidelijk werd dat het hier gaat om een aantal onafhankelijke denkers met onverdacht humanistische bedoelingen, werden zij als lid geaccepteerd. In de landen van het voormalige oostblok neemt de macht van de zo lang onderdrukte kerken snel toe. Het humanisme geeft de naar democratie strevende regeringen de gelegenheid om bij de privatisering van zorginstellingen ook eens naar de andere kant te kijken.

Zo krijgt het humanistisch vormingsonderwijs nieuwe kansen in bijvoorbeeld oostelijk Duitsland. In Hongarije wordt zelfs de overdracht van een compleet ziekenhuis aan de humanisten overwogen.
Een nieuw toegetreden groep uit Berlijn bood een interessant beeld van de mogelijkheden voor hulp- en dienstverlening vanuit een humanistische visie, zoals wij die bij Humanitas kennen. Naast vormingsonderwijs en raadsliedenwerk, houden zij zich ondermeer bezig met sociale dienstverlening aan ouderen en verstandelijk gehandicapten, met rouwverwerking en met het organiseren van culturele bijeenkomsten. Humanitas kreeg ter plekke het verzoek zoveel mogelijk publikaties ter informatie en inspiratie op te sturen.

De IHEU vertegenwoordigt de humanistische kijk op de wereld bij een aantal belangrijke internationale organisaties, zoals de Verenigde Naties, UNICEF, de UNESCO, de Raad van Europa en de EG. Om die vertegenwoordiging in Europees verband een steviger basis te geven, werd in Praag de Europese Humanistische Federatie formeel opgericht. Humanitas verwacht veel van dit nieuwe Europese platform. Het mag in staat worden geacht zowel het humanistische denken als het humanistische handelen een eigen plaats te bezorgen naast andere levensvisies."

Het veertigste congres van de IHEU vindt volgend jaar plaats onder de titel *Humanism for head and heart*, van zondag 26 juli tot donderdag 30 juli in het RAI Congrescentrum in Amsterdam. Kosten voor volledige deelname: *f* 250,–. Een 'accompanying participant' betaalt *f* 175,–, terwijl studenten *f* 100,– betalen. Aanmelden bij de IHEU congressecretariaat, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Telefoon 030-312155.

Introductieweek geestelijke verzorging en organisatie

Uitgaand van de Vereniging voor Geestelijk Verzorgers in Ziekenhuizen (VGVZ) in samenwerking met de raad voor Klinisch Pastorale Vorming (KPV) zullen er ook in 1992 enkele introductieweken worden gegeven voor geestelijk verzorgers werkzaam in instellingen voor gezondheidszorg.
Doel van deze introductieweken is het verkrijgen van inzicht:

1. in de organisatie van het ziekenhuis
2. in het werkveld geestelijke verzorging in zijn structuur en complexiteit
3. in de plaats en de functie van de geestelijk verzorger in de organisatie en het beleid.

Doelgroep: geestelijk verzorgers die nog maar kort in één der instellingen van de (G)GZ werken of voor hen die er reeds langer werken en nog behoefte hebben aan een dergelijke cursus.

Werkwijze: aan de hand van meegebracht materiaal wordt de werksituatie geanalyseerd, in gesprek met een aantal deskundigen van diverse disciplines wordt de wereld waarin de geestelijk verzorger werkt en de eigen plaats en functie daarin verkend en verhelderd mede door literatuurstudie, uitlopend op het formuleren van een eigen leerroute en werkplan. Het laatste kan een vervolg van een jaar of een half jaar krijgen in een supervisie-periode, waarin men individuele supervisie krijgt op het concrete eigen werk. Tijdens de cursus kunnen hierover afspraken gemaakt worden.

Data en plaats:

St. Radboudziekenhuis te Nijmegen
1 juni – 5 juni 1992
9 nov. – 13 nov. 1992
Deze introductieweek is gericht op de geestelijke verzorging in algemene ziekenhuizen.
Cursusleider: drs. W. Rooijakker.

Psych. Centrum Zon en Schild te Amersfoort
6 april – 10 april 1992
7 dec. – 11 dec. 1992
Deze introductieweek is bestemd voor geestelijk verzorgers werkzaam in psychiatrische ziekenhuizen, zwakzinnigenzorg, verpleeghuiszorg en revalidatiecentra. Cursusleider: Drs. R. Houtsma.

De kosten bedragen zowel in Nijmegen als in Amersfoort *f* 925,– (*f* 825,– plus *f* 50,– overheadkosten).

Deze cursussen worden georganiseerd in het kader van het Project Professionalisering van de VGVZ (zie Rondzendbrief nummer 32 van oktober 1987 en volgende).
Voor aanmelding kan men zich wenden tot Mevr. Houtsma/ secr. Raad voor KPV, Postbus 3051, 3800 DB Amersfoort. Telefoon: 033-609641 (ma/wo/do 9.00 tot 13.00), privé 033-722068.

Ypsilon
Ypsilon is een vereniging van ouders en andere familieleden van chronische psychotische en schizofrene mensen. Humanistisch raadsvrouw Grietje Santing is voorzitter van deze vereniging, die o.a. gespreksgroepen organiseert, waar familieleden van schizofrenen met elkaar in contact komen en hun pijnlijke ervaringen bespreken. Ypsilon geeft een nieuwsbrief uit die verenigingsnieuws bevat en informatieve artikelen over schizofrenie en de belasting van gezinnen met schizofrene gezinsleden.
De nieuwsbrief bevat ook buitenlands nieuws. In nummer 32 (juni 1991) kan men bijvoorbeeld het volgende bericht lezen:
"Een studie van het Canadese gezinswezen laat zien, dat in 1989 meer dan 500 schizofrene mensen waren opgesloten in een staatsgevangenis wegens het plegen van een misdrijf. In de staat Quebec is aangetoond, dat onder de gevangenen in de penitentiaire inrichtingen mensen met schizofrenie zeven maal zo vaak voorkomen als onder de bevolking in het algemeen. De Canadese Ypsilonvereniging voegt hieraan toe, dat dit percentage in de Huizen van Bewaring zeker nog hoger ligt bij mensen, die een lichter vergrijp hebben begaan. John Beeby, directeur van 'Friends of Schizophrenics' in de staat Ontario, heeft dit gemeld in een artikel in de 'Toronto Star'."
Men kan deze nieuwsbrief bestellen bij Ypsilon, Grindweg 135, 3054 VJ Rotterdam, Telefoon 010-4183050

Video oudere vrouwen
De meeste ouderen zijn vrouw. Meestal hebben ouderen weinig in de melk te brokkelen. Dit geldt des te meer voor oudere vrouwen. Van veel oudere vrouwen is de sociale en maatschappelijke positie weinig rooskleurig. Oudere vrouwen kunnen zelf aan verandering werken. Op diverse plaatsen zijn oudere vrouwen dan ook bezig verbeteringen te bewerkstelligen met betrekking tot inkomen, huisvesting, gezondheidszorg en educatie. In de videofilm *Wijs op weg* worden hier voorbeelden van gegeven. Deze discussiefilm beoogt te stimuleren tot actief opkomen voor eigen belangen.
Wijs op weg duurt 30 minuten en is gemaakt onder auspiciën van de Stichting WOUW. Schriftelijk te bestelen bij Stichting WOUW Nederland, Postbus 33163, 3005 ED Rotterdam. Prijs *f* 45,–.

Dominicaans Activiteiten Centrum
Het Dominicaans Activiteiten Centrum (DAC) te Huissen (Gld) organiseert in het voorjaar van 1992 o.a. de volgende cursussen:

'Zingevingsvragen in de geestelijke gezondheidszorg', op 13 en 27 februari, 12 en 26 maart en 9 april 1992.
Voor werkenden in de geestelijke gezondheidszorg die in hun hulpverleningscontacten

worden geconfronteerd met cliënten die geen betekenis (meer) kunnen geven aan de totaliteit of aan een gedeelte van hun bestaan. Kosten: *f* 270,–. Leden van het KSGV 15% korting.

'Van wieg tot graf', op 22 en 23 februari 1992.
Een cursus rond fasen van het menselijk leven aan de hand van gedichten (werken met symbolen, spelen met ruimte en beweging, gesprek, samen kijken naar een voorstelling).

Inlichtingen en aanmelding: DAC, postbus 59, 6850 AB Huissen. Telefoon: 085-259006.

Adressen

Humanistisch Verbond
Humanistisch landelijk centrum, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht. Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Telefoon: 030-318145.

Universiteit voor Humanistiek
Van Asch van Wijckskade 28, 3512 VS Utrecht. Postbus 797, 3500 AT Utrecht. Telefoon: 030-312674.

Humanistische bibliotheek
Academische Uitgeverij Amersfoort (Acco). Postbus 396, 3800 AJ Amersfoort. Telefoon: 033-617958.

Raad voor Klinische Pastorale Vorming
Mevr. L. Houtsma. Postbus 3051, 3800 DB Amersfoort. Telefoon: 033-609641.

Vereniging voor Geestelijk Verzorgers in de Ziekenhuizen (VGVZ)
Humanistische sector, secretaris: Wim Blokland. Schoolstraat 12, 3581 PT Utrecht. Telefoon: 030-315057.

Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk (VVHGW)
Secretaris: Frits Kleingeld. Loppersumhof 10, 6835 MA Arnhem. Telefoon: 085-231913.

Personalia

Raadslieden die vertrokken zijn bij de dienst Geestelijke Verzorging van het Humanistisch Verbond:

Toos de Schutter, Eduard Douwes Dekkerhuis te Amsterdam, per 1 september 1991 (bejaardenhuis).
Corry Voorn-de Bruin, de Doeckenborg te Nijmegen, per 5 oktober 1991 (bejaardenhuis).
Els Stompff, Jacob Roggeveenhuis te Middelburg, per 1 december 1991 (bejaardenhuis).

Nieuwe raadsvrouw:

Thea Hof, per 1 november 1991 werkzaam in het Liornehuis te Hoorn. (bejaardenhuis)

Algemeen:

De nieuwe voorzitter van de HSHB, de heer Cees Korver, is ook voorzitter geworden van de koepelorganisatie van Verzorgingshuizen, de VNB in Houten.

Diensthoofd Verzorgingshuizen (Pam Hobbelman) heeft uitbreiding van uren gekregen. Er wordt nu een medewerker voor 16 uur aangetrokken.

Dienst Defensie:

In december neemt raadsman Stef Kessels afscheid van zijn dienst wegens het bereiken van de leeftijd van 55 jaar.

Agenda

In de agenda worden data van gebeurtenissen opgenomen die van belang zijn in het veld van het humanistisch geestelijk werk in de breedste zin.
Organisaties, groepen en individuen kunnen aankondigingen sturen naar de redactie, postbus 797, 3500 AT, Utrecht.
Het volgende nummer van *Praktische Humanistiek* verschijnt in maart. Insturen vóór 1 februari a.s.

15 januari 1992
Oratie dr. Henk Manschot, per 1 september 1990 benoemd tot gewoon hoogleraar aan de UVH met de leeropdracht wijsbegeerte, in het bijzonder ethiek.
Plaats: Academiegebouw RUU.

29 januari 1992
Dies Natalis-viering Universiteit voor Humanistiek

rekenschap

humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur

Rekenschap is een geïllustreerd humanistisch kwartaalblad dat discussiestof aanreikt met betrekking tot actuele maatschappelijke en culturele vraagstukken, onder meer op het gebied van emancipatie en welzijn, vredes- en milieuproblematiek, kunst en wetenschap.

Elk nummer (64p.) is gewijd aan een speciaal thema en bevat daarnaast steeds enkele op zichzelf staande opiniërende bijdragen.

Voor een los nummer (*f* 12,50) of een abonnement (*f* 45,– per jaar) kunt u schrijven naar Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht.

Opsturen naar Praktische Humanistiek, Postbus 367, 3850 AJ Ermelo.

Ja, ik neem een abonnement op Praktische Humanistiek

Naam _____

Adres _____

Postcode _____ Woonplaats _____

Praktische Humanistiek is een kwartaalblad. Het richt zich op mensen die professioneel betrokken zijn bij, of geïnteresseerd zijn in humanistisch raadswerk. Het redactionele beleid is er op gericht om zo veel mogelijk aspecten van het humanistisch geestelijk werk aan bod te laten komen.

Gewoon abonnement *f* 50,–. HOI/UVH-studenten *f* 35,–.
Bij betaling door instellingen *f* 72,50.

Proefnummer
U kunt een proefnummer aanvragen door *f* 15,– (inclusief porto) over te maken op giro 6240747 t.n.v. Praktische Humanistiek, Postbus 367, 3850 AJ Ermelo.

HUMANISTISCHE BIBLIOTHEEK

Nieuw in de reeks Humanistische Bibliotheek

Elly Hoogeveen

Eenvoud en strategie

De praktijk van humanistisch geestelijk werk

Dit boek is de neerslag van vijftien jaar praktijkervaring in het humanistisch geestelijk raadswerk. Elly Hoogeveen is geestelijk raadsvrouw in ziekenhuis en gevangenis en docent geestelijke verzorging aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht.
Met een overvloed aan welsprekende, vaak aangrijpende verhalen schetst zij een levendig beeld van haar professie, maar constateert echter ook een gapende kloof tussen theorie en praktijk.
Immers, al te gemakkelijk gaat men ervan uit dat theoretische kennis kunde is. In de alledaagse omgang met cliënten echter, blijken sociaal-wetenschappelijke bevindingen lang niet altijd zonder meer toepasbaar. Hetzelfde geldt voor het denken over humanistisch geestelijk werk. De auteur pleit dan ook voor een 'praktijktheorie, waarbij vanuit de praktijk een brug naar theorie wordt geslagen. *Eenvoud en strategie* vormt daartoe een meeslepende aanzet.

160 blz.
Prijs: *f* 29,00
ISBN 90 5256 057 9

Te bestellen bij:
Uitgeverij Acco, Postbus 395, 3800 AJ Amersfoort. Tel. 033-611523.
Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

Abonnees op *Praktische Humanistiek* kunnen dit boek tegen de gereduceerde prijs van *f* 26,00 (incl. porto) bij de uitgever bestellen.